

พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑

(A Buddhist Solution for the Twenty-first Century)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

(Bhikkhu P. A. Payutto)

พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑

(A Buddhist Solution for the Twenty-first Century)

© พระพรหมคุณาภรณ์ (Bhikkhu P. A. Payutto)

ISBN 974-89163-6-7

พิมพ์ครั้งแรก - สิงหาคม ๒๕๓๖

พิมพ์ครั้งที่ ๒๐ - พฤษภาคม ๒๕๕๓

๒๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

กรมการศาสนา ประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่หลักธรรม
ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา
ประจำปี ๒๕๕๓ ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๕๓

ในการนี้ นายสด แดงเอียด อธิบดีกรมการศาสนา ในนาม
กรมการศาสนา ประสงค์ว่า หนังสือ **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**
ฉบับสองพากย์ ไทย-อังกฤษ มีเนื้อหาสาระเหมาะที่จะเผยแพร่ใน
โอกาสสำคัญดังกล่าว จึงได้แจ้งบุญเจตนาที่จะจัดพิมพ์ขึ้นเป็นธรรม
ทาน เพื่อแจกมอบแก่พุทธบริษัท และผู้สนใจ ให้แพร่หลายทั่วไป

การบำเพ็ญธรรมทานนี้ เป็นกุศลวิธีในการสร้างเสริมประโยชน์
สุขที่แท้จริงและยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคม ทำให้เกิดความเจริญธรรม
เจริญปัญญาแก่ประชาชน สามารถอำนวยผลให้ถึงจุดหมายสูงสุด
ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นการให้ที่
ประเสริฐ เลิศกว่าทานทั้งปวง จึงเป็นกุศลจรรยาอันสมแก่วาระแห่งวัน
สำคัญทางพระพุทธศาสนา

ขออนุโมทนากรมการศาสนา ที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลแห่งธรรม
ทาน โดยหวังให้เกิดประโยชน์สุขที่เป็นแก่นสารแก่ประชาชน ขอให้
งานกุศลในการเผยแพร่ธรรมนี้สัมฤทธิ์ผลสมหมาย นำให้ประเทศชาติ
ร่วมเย็นพัฒนา และให้สังคมเกษมศานต์มั่นคง ยั่งยืนนานสืบไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๗ เมษายน ๒๕๕๓

สารบัญ

อนุโมทนา (๑)

พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑ ๑

มรดกสำหรับศตวรรษที่ ๒๑:

สันติสุข หรือความทุกข์และปัญหา ๑

โลกพัฒนาก้าวไกล ทำให้มนุษยย์ไม่พบสันติสุข ๔

เมื่อเป็นการพัฒนา บนฐานของปัญหา

ไม่ว่าจะเจริญเพียงใด ปัญหาที่ต้องเจริญตามไป ๖

อารยธรรมไม่นำสู่ความเกษมศานต์

เพราะสร้างสรรค์มาบนรากฐานที่เป็นปัญหา ๙

โลกเริ่มล้าแก่รู้ตัว และจับจุดของปัญหาได้

แต่จะแก้ไขสำเร็จ ต้องมองสาเหตุให้ได้ครบถ้วน ๑๒

ศาสนาจล้าสมัย ถ้าช่วยคนให้เป็นสุขได้แค่ในหมู่พวก

แล้วกลายเป็นตัวสร้างปัญหาเมื่อคนออกมานอกกลุ่มของตัวเอง ๑๔

สิทธิมนุษยชนเป็นหลักประกันช่วยโลกไว้

ในยุคสมัยที่มนุษย์ยังมีรากฐานความคิดที่ผิดพลาด ๑๗

หลักสิทธิมนุษยชน เป็นบัญญัติของคน

บนฐานแห่งจริยธรรมเชิงลบ ๒๐

จริยธรรมเชิงบวกจะต้องขึ้นมา นำ จึงจะทำให้โลกอยู่ดีได้

โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งเดียว ๒๒

จริยธรรมเชิงลบ ตั้งอยู่บนฐานของการป้องกันตัว

จริยธรรมเชิงบวก ตั้งอยู่บนฐานแห่งการพัฒนาตัวของมนุษย์ ๒๕

จริยธรรมเชิงลบ จบลงด้วยการประนีประนอมข้างนอก	
พร้อมกับความขุ่นหมองคับข้องจิตอยู่ข้างใน	๒๘
จะก้าวจากจริยธรรมเชิงลบ สู่อริยธรรมเชิงบวกได้	
ต้องเข้าใจความหมายของอิสรภาพให้ถูกต้อง	๓๑
อิสรภาพในความหมายที่ถูกต้องครบสามขั้น	
เป็นฐานของระบบความสัมพันธ์ที่ประสานกลมกลืน	๓๔
ถ้าจะให้การพัฒนาพามวลมนุษย์สู่สันติสุข	
ทุกระบบการของสังคมต้องปรับรากฐานความคิดกันใหม่	๓๘
ระบบประนีประนอมบนฐานความคิดที่ผิด	
ควรต้องปิดฉากลงไปด้วยกันกับศตวรรษที่ ๒๐	๔๒
เริ่มยุคใหม่แห่งศตวรรษที่ ๒๑	
ด้วยแนวความคิดใหม่เติมแท้แห่งสังฆธรรม	๔๔
สร้างสรรค์อารยธรรมใหม่ ให้แก่ศตวรรษที่ ๒๑	
เพื่อสันติสุขที่แท้และยั่งยืน บนฐานความคิดที่ถูกต้องสมบูรณ์	๔๘
A Buddhist Solution for the Twenty-first Century	53

พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑*

ท่านผู้เป็นญาติมิตรร่วมโลกทั้งหลาย

วันนี้ นับเป็นครั้งแรกในศตวรรษ ที่เราทั้งหลายได้มาร่วม การประชุมมหาสันนิบาตทางศาสนาระดับนานาชาติที่ใหญ่โต มโหฬารขนาดนี้ ระหว่างช่วงเวลา ๑๐๐ ปี นับแต่การประชุมสภา ศาสนาครั้งก่อนเป็นต้นมา โลกได้ประสบความเปลี่ยนแปลงครั้ง ใหญ่ๆ มากมายหลายครั้ง คนพูดกันว่า บัดนี้ เราได้เข้ามาอยู่ใน สังคมที่ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรมมาเป็นสังคมข่าวสารข้อมูล และ กำลังก้าวเข้าสู่ยุคหลังสงครามเย็น

มรดกสำหรับศตวรรษที่ ๒๑:

สันติสุข หรือความทุกข์และปัญหา

เมื่อสงครามเย็น (Cold War) สิ้นสุดลง ความตึงเครียด และภัยที่น่ากลัวจากการเผชิญหน้าของมหาอำนาจ ๒ ฝ่าย ใน โลกที่แบ่งกันเป็น ๒ ค่าย ก็ดูเหมือนจะสิ้นสุดลงไปด้วยพร้อมกับ การที่ศตวรรษที่ ๒๐ ก็จะมีสิ้นสุดลง คนทั้งหลายจำนวนมากมี

* สารบรรยาย สำหรับที่ประชุมสภาศาสนาโลก ปี ๒๕๓๖ ณ เมืองชิคาโก สหรัฐอเมริกา
๒๘ ส.ค. - ๔ ก.ย. พ.ศ. ๒๕๓๖

ความหวังว่า ต่อไปนี้ในศตวรรษที่ ๒๑ มนุษย์คงจะมีความสุขสบาย สุขมากขึ้น โลกจะมีสันติภาพ

แต่หลังจากนั้นไม่นานเท่าไร คนก็รู้สึกว่าเรื่องจะไม่เป็น อย่างนั้นเสียแล้ว ปรากฏต่อมาว่า ถึงแม้ภัยที่คิดว่าผ่านพ้นไปได้ นั้น จะเป็นภัยอันตรายใหญ่ที่หนักกลัวมาก ซึ่งอาจจะทำให้โลก ถล่มทลายลงด้วยสงครามนิวเคลียร์ แต่ภัยใหญ่นั้นก็ได้แต่น่า กลัวเท่านั้น มันมิใช่ภัยที่จะเกิดขึ้นจริง เมื่อภัยอันใหญ่นั้นหมดไป แล้ว การณ์ก็กลับกลายเป็นว่า ภัยอันตรายขนาดย่อยเล็กน้อยลง ไป ได้เกิดขึ้นในที่ต่างๆ กระจัดกระจายทั่วไปมากมาย ซึ่งเป็น อันตรายที่เกิดขึ้นจริงๆ

ภัยอันตรายใหญ่ของสงครามเย็นนั้นทำให้คนเอาใจมา จดจ่อรวมอยู่เป็นจุดเดียวกัน ถึงแม้มันจะเป็นภัยใหญ่ที่หนักกลัว ก็จริง แต่ก็ยากที่จะเกิดขึ้น แต่พอมาถึงภัยขนาดย่อยกระจัด กระจายนี้ มันกลับเกิดขึ้นจริงและคุมได้ยากกว่า แม้แต่ภัยจาก อาวุธนิวเคลียร์ที่นึกว่าจะสิ้นสุดลง ก็หาได้สิ้นสุดลงจริงไม่ แต่ กลับยิ่งน่ากลัวกว่าเก่า เพราะคุมได้ยาก เนื่องจากอาวุธร้ายนั้น ได้กระจายไปอยู่ในมือของประเทศต่างๆ มากมาย แม้แต่ที่เป็น ประเทศเล็กๆ และมีภูมิหลังต่างๆ กัน

แต่ก่อนนี้ก็กลัวสงครามระหว่างค่ายอุดมการณ์ เมื่อ สงครามระหว่างค่ายอุดมการณ์จางหายไป ก็กลับมีความขัดแย้ง เนื่องจากความแบ่งแยกในเรื่องเชื้อชาติ เรื่องผิว เรื่องศาสนา ขัดเจนรุนแรงยิ่งขึ้น มีการชนฆ่าสังหารกันอย่างโหดเหี้ยมทารุณ

สงครามภายในประเทศต่างๆ ที่เป็นเรื่องของความแบ่งแยก
เหล่านี้ปรากฏมากขึ้น กระจายไปในที่ต่างๆ ทั่วทุกส่วนของโลก

นอกจากนั้นก็มีปัญหาการก่อการร้ายที่รุนแรงยิ่งขึ้นทุกที
การที่โลกแคบเข้า เนื่องจากเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลได้
พัฒนาไปไกล ทำให้ผู้คนติดต่อถึงกันได้ทางการสื่อสารคมนาคม
ติดต่อกันง่ายและไปมาสะดวก แต่แล้วก็ปรากฏว่าการติดต่อกัน
ไปมาสะดวกนี้ก็กลับกลายเป็นการทำให้ปัญหาพลอยมีโอกาสรุน
แรงมากขึ้นด้วย เพราะการก่อการร้ายก็ตามติดเข้ามากับการสื่อ
สารคมนาคมนั่นเอง ทำให้การเดินทางยากลำบาก และภัย
อันตรายก็ไปจากประเทศหนึ่งถึงอีกประเทศหนึ่งได้ง่าย คนร้าย
สามารถไปก่อการร้ายในประเทศอื่นๆ ได้ฉับไว

ไม่ใช่แค่นั้น เรื่องนี้ยังกระทบมาถึงปัญหาการอพยพเข้า
เมือง และการลี้ภัยอีกด้วย ทำให้คนในประเทศต่างๆ หวาด
ระแวงกัน ในขณะที่สงครามเชื้อชาติและสงครามศาสนาทำให้มี
การอพยพลี้ภัยมากขึ้น ปัญหาจากการอพยพลี้ภัยนั้นก็เกิดขึ้นอีก
แบบหนึ่ง เนื่องจากในการอพยพลี้ภัยนั้นก็มีผู้ที่แอบแฝงเข้าไป
ดำเนินการก่อการร้ายระหว่างประเทศ

นอกจากนี้ ปัญหาการอพยพและลี้ภัยยังส่งผลให้ปัญหา
ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนเพิ่มมากขึ้น ในเมื่อชนเจ้าถิ่นไม่พอ
ใจต่อผู้อพยพลี้ภัยเข้ามา เนื่องจากความรังเกียจในด้านเชื้อชาติ
ศาสนาและสีผิวบ้าง กลัวว่าผู้อพยพลี้ภัยเหล่านั้นจะแย่งโอกาส
ในการทำมาหากินบ้าง ทำให้เกิดการทำร้ายและกีดกันกัน ความ

ยุ่งยากเดือดร้อนก็ยิ่งแผ่ขยายออกไป พร้อมกับที่ความสงบสุขในสังคมมนุษย์ก็ลดน้อยลง

การแบ่งแยก รังเกียจ และเกลียดชังกันนี้ ถูกทำให้รุนแรงมากขึ้นด้วยการแก่งแย่งแข่งขันกัน ในการแสวงหาทรัพยากร เมื่อคนโลกแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรกัน ก็เบียดเบียนกันเองด้วย แล้วก็ต้องไปเอาทรัพยากรนั้นจากธรรมชาติด้วย ก็เลยเกิดปัญหาทั้งสองประการ คือ ทั้งปัญหาทางด้านธรรมชาติที่คนไปเบียดเบียนทำลาย ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมลงแรงขึ้น และเกิดความขาดแคลนทรัพยากร พร้อมกันนั้นคนก็เบียดเบียนคนด้วยกันมากยิ่งขึ้นด้วย

โดยเฉพาะปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย และทรัพยากรขาดแคลนหรือสิ้นเปลืองหมดไปนี้ ก็มาเกิดขึ้นหรือมาปรากฏเป็นผลชัดเจนขึ้นเมื่อจะสิ้นศตวรรษที่ ๒๐ นี้เอง ซึ่งจะส่งผลให้คนในศตวรรษที่ ๒๑ ต้องเดือดร้อนมาก กลายเป็นว่าคนในศตวรรษที่ ๒๑ จะต้องรับมรดกผลกรรมของคนที่ทำไว้ในศตวรรษที่ ๒๐ ทรัพยากรมากมายของธรรมชาติที่สั่งสมมาโดยใช้เวลาลหลายร้อยล้านปี ถูกคนผลาญให้หมดไปในเวลาเพียง ๑๐๐ - ๒๐๐ ปีเท่านั้นเอง

โลกพัฒนาก้าวไกล ทำไมมนุษย์ไม่พบสันติสุข

เท่าที่พูดมานี้จะเห็นชัดว่า ปัญหาทั้งหลายเกิดจากความชิงชัง หรือเกลียดชังกัน ด้วยอำนาจของโทสะอย่างหนึ่ง และปัญหาที่เนื่องจากความโลภอย่างหนึ่ง โลภะและโทสะนี้เป็นตัว

การสำคัญ เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ตลอดจนเกิดมี high technology หรือเทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูลขึ้นมา ก็ปรากฏว่าความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเหล่านั้น ถูกนำมาสนอง โลกะ และโทสะ คือถูกใช้เป็นเครื่องมือรับใช้โลกะ และโทสะ ให้แสดงฤทธิ์เดชได้เต็มแรงเต็มกำลังยิ่งขึ้น

การสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่เป็นมา ได้เป็นไปในแนวทางของการสนองโลกะและโทสะเสียเป็นส่วนใหญ่ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พร้อมทั้งความสำเร็จของเทคโนโลยีทางด้านข่าวสารข้อมูลและการสื่อสาร ได้ถูกใช้ในการนำมากล่อมมนุษย์ให้เพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ในความมัวเมาต่างๆ มากกว่าจะใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาตัวมนุษย์เอง เทคโนโลยีเหล่านั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาสิ่งบำเรอความสุขสนองความโลภ และพร้อมกันนั้นก็ใช้เป็นเครื่องมือสนองโทสะรับใช้การทำลายด้วยความเกลียดชังกัน มีการแย่งชิงสิ่งบริโภคกัน การครอบงำกัน และการพยายามกำจัดกัน เนื่องจากการรังเกียจแบ่งแยกพวก ผิวก เชื้อชาติ ศาสนา ความเกลียดชังแบ่งแยกกันก็มีอยู่แล้ว ความโลภยังมาหนุนให้ความเกลียดชังแบ่งแยกนั้นร้ายแรงยิ่งขึ้นไปอีก

แม้แต่เทคโนโลยีที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ ก็กลับถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำลายล้างมนุษย์เสียเอง ทำให้คนในยุคที่เจริญนี้ กลับมีภัยอันตรายมากขึ้น เพราะทำลายกันได้ง่ายยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ไฟฟ้าที่

เป็นเครื่องมือให้แสงสว่าง และให้พลังงานต่างๆ แต่ก่อนโน้นคน จะทำลายกันโดยจะให้ไฟดับทั้งเมือง จะต้องไปเที่ยวตามดับไฟ แต่ละบ้านๆ แต่ปัจจุบันนี้เพียงทำลายที่แหล่งจ่ายไฟฟ้ากลาง หรือโรงงานผลิตไฟฟ้าแห่งเดียว ไฟก็ดับทั้งเมือง พลังงานใช้ไม่ได้ คนเกิดความเดือดร้อนทีเดียวทั่วทั้งเมือง

ตกลงว่า ความโลภเห็นแก่ตัว และความชิงชังรังเกียจกัน ที่เคียดคู่กันมานี้แหละ ได้ก่อปัญหาให้แก่มนุษย์ทั้งในระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง และมนุษย์กับธรรมชาติ

การแก้ปัญหาข้างต้นนี้ จะทำได้ก็ต้องมีการขัดเกลาควบคุมความโลภ และความเกลียดชัง แต่เป็นธรรมดาของมนุษย์ ปุถุชนย่อมมีความโลภและความโกรธ การพูดนั้นทำได้ง่าย แต่จะ แก้ปัญหาจริงทำได้ยาก จะต้องมีการศึกษาชนิดที่เป็นการพัฒนามนุษย์กันอย่างจริงจัง

เมื่อเป็นการพัฒนา บนฐานของปัญหา

ไม่ว่าจะเจริญเพียงใด ปัญหาก็ต้องเจริญตามไป

อย่างไรก็ตาม ความโลภ และความโกรธที่เป็นธรรมดาของมนุษย์ปุถุชนนี้ จะควบคุมได้ง่ายขึ้น แล้วก็เป็นเรื่องประเภทเฉพาะกรณี ที่เกิดขึ้นแล้วก็หายไป คงอยู่ไม่นาน ถ้าไม่มีปัจจัยตัวที่สามมาคอยหนุน

ข้อสำคัญ การที่ความโลภและความโกรธเหล่านั้น ก่อให้เกิดภัยอันตรายรุนแรงและยาวนานกว้างไกล ก็เพราะปัจจัยอีก

อย่างหนึ่งในจิตใจของมนุษย์ อันนี้คือสิ่งที่เรียกว่า **ทิฏฐิ** หรือความเห็น ความเชื่อ วัฏธินิยม และแม้แต่ศาสนา หรืออุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนค่านิยมในสังคม เมื่อใดความโลภ ความโกรธ ความชิงชังกัน มีความเชื่อ มีความคิดเห็น มีลัทธิ หรือมีค่านิยมเป็นที่เกาะ เป็นที่ยึดถือจับตัวแล้ว มันก็จะมีตัวกำหนดทิศทาง และคอยกำกับให้ความโลภและความโกรธแค่นั้นก่อนอันตรายได้อย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ คงอยู่นาน และแก้ไขได้ยาก

เมื่อมีความยึดถือตามๆ กันไป จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม มันก็จะกลายเป็นกรรมของสังคมที่มีผลกว้างไกลสืบไปตลอดกาลเวลาอันยาวนาน

ในทางตรงข้าม ถ้ามีความเห็นถูกต้อง มีความเชื่อถูกต้อง มีค่านิยม มีลัทธิอุดมการณ์ที่ถูกต้อง นอกจากผลดีและพลังสร้างสรรค์มากมายจะเกิดจากทิฏฐิที่ถูกต้องนั้น และทิฏฐิที่ถูกต้องนั้นจะเป็นฐานหนุนคุณธรรมที่ตรงข้ามกับโลภะและโทสะให้มีกำลังมากขึ้นแล้ว ความโลภและความโกรธที่ยังมีอยู่ ก็จะได้ลดน้อยอยู่ในขอบเขตจำกัด และถูกควบคุมได้ง่าย เพราะไม่มีที่เกาะที่ยึดหรือฐานที่จะตั้งตัว

แต่ปัจจุบันนี้เราจะเห็นได้ชัดว่า ความโลภ ความโกรธได้ถูกหนุนให้แน่นหนาและมีกำลังมาก เพราะมีฐานมีที่เกาะที่ยึดจากความเห็นผิด

ในยุคที่ผ่านมา เรามีปัญหาเกี่ยวกับเรื่อง**อุดมการณ์**ใหญ่ๆ ที่แบ่งโลกออกเป็น ๒ ค่าย เวลานี้เราบอกว่าการขัดแย้งแข่งขันระหว่างอุดมการณ์ใหญ่นั้นหมดไป แต่ที่จริงเราไม่ได้หมดปัญหา

จากอุดมการณ์หรือทฤษฎี เพราะอุดมการณ์นี้ ก็คือเรื่องของทฤษฎีนั่นเอง ที่จริงเรากลับลงไปสู่ปัญหาในเรื่องทฤษฎี ที่ลึกลงไปถึงขั้นรากฐานทีเดียว

เพื่อรวบรัดจะพูดได้ว่า **มโนาทฤษฎี** ความเห็นผิดสำคัญที่ครอบงำอารยธรรมของมนุษย์สมัยปัจจุบัน มี ๓ ประการ คือ

๑. การมองตัวมนุษย์เอง แยกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะที่จะไปเป็นเจ้าของผู้ครอบครองพิชิตธรรมชาติ และจัดการกับธรรมชาติตามความปรารถนาของตน
๒. การมองเพื่อนมนุษย์ ไม่เป็นเพื่อนมนุษย์ คนไม่มองคนในควมามีภาวะที่ร่วมกัน แต่มองแบบแบ่งแยกออกไปว่า เป็นมนุษย์พวกโน้น พวกนี้ มีตัวกำหนดแบ่งแยกต่างๆ
๓. การมองความสุข ว่าเกิดจากการมีวัตถุที่จะบำรุงบำเรอตนให้เต็มที โดยเข้าใจว่ามนุษย์จะมีความสุขได้ต่อเมื่อมีวัตถุเสพบำรุงบำเรอมากที่สุด

ข้อที่ ๑ เป็นทรรศนะหรือทฤษฎีต่อธรรมชาติ ข้อที่ ๒ เป็นทฤษฎีหรือทรรศนะในการมองมนุษย์ด้วยกัน ข้อที่ ๓ เป็นการมองจุดหมายของชีวิตของตัวมนุษย์เอง

ทฤษฎี ๓ อย่างนี้แหละเป็นตัวกำหนดทิศทางหรือวิถีการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเราเห็นได้ไม่ยากว่ามันมีบทบาทอย่างไรในปัจจุบัน มนุษย์ปัจจุบันนี้ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของทฤษฎีเหล่านี้

ถ้ามนุษย์ทั้งหลายอยู่ได้อำนาจของมัน เขาก็มีกรรมร่วมกัน เรียกว่าเป็นกรรมของสังคม สังคมก็จะหันเหหมุนวนเป็นไปตามทิวฏฐิเหล่านี้ คือเป็นไปตามกรรม อันได้แก่การกระทำในรูปแบบต่างๆ ของมนุษย์ที่เกิดจากทิวฏฐิเหล่านี้

เพราะฉะนั้น จึงต้องย้ำว่า เมื่อความโลภและความโกรธ หรือ โภคะ และโทสะ คือความอยากได้ และความแบ่งแยกเกลียดชังกันนั้น มีทิวฏฐิเป็นฐานก่อตัว หรือก่อตัวขึ้นเป็นทิวฏฐิแล้ว กลายเป็นความเห็น เป็นหลักการ เป็นความเชื่อ ไม่ว่าจะทางศาสนาหรืออะไรก็ตามขึ้นมาแล้วนี้ มันจะลงลึก มันจะแนบแน่น และก็จะยึดเหนี่ยวมั่นคงก่อผลยาวนานกว้างไกล แก้ไขได้ยาก และในการแก้ไขนั้น ถ้าไม่แก้ไขถึงขั้นทิวฏฐิคือความเห็นผิดเหล่านี้แล้ว การแก้ความโลภและความโกรธก็ไม่มีทางสำเร็จได้

อารยธรรมไม่นำสู่ความเกษมศานต์

เพราะสร้างสรรค์มาบนรากฐานที่เป็นปัญหา

แม้แต่วิทยาการต่างๆ ซึ่งเป็นที่มาของความเจริญของโลกยุคปัจจุบัน หรือว่าเป็นแหล่งของอารยธรรมปัจจุบันนี้ ที่แบ่งกันเป็น ๓ หมวดใหญ่ๆ คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หรือ the natural sciences แล้วก็สังคมศาสตร์ หรือ the social sciences และมนุษยศาสตร์ หรือ the humanities นั้น ก็แทบจะ 모르ตัวกันเลยว่าได้เจริญมาตามแนวคิด หรือทิวฏฐิทั้ง ๓ ประการนี้

ในที่นี้อาจจะพูดคร่าวๆ โดยยังไม่วิเคราะห์ เอาเป็นแบบง่าย ๆ ชนิดพอผ่านหูไว้ก่อนว่า

หมวดหรือพวกที่ ๑ คือ *วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ* (the natural sciences) นั้น ได้เจริญมาตามวิถีของทฤษฎี คือตามแนวคิดของมนุษย์ที่มุ่งมองออกไปในการที่จะพิชิตธรรมชาติ หรือว่าแยกตัวต่างหากออกมาจากธรรมชาติ แล้วก็พยายามที่จะพิชิตธรรมชาติ

หมวดหรือพวกที่ ๒ คือ *สังคมศาสตร์* (the social sciences) ได้เจริญมาในแนวทางของคนที่มีมองมนุษย์ทั้งหลายอย่างที่ไม่เป็นเพื่อนมนุษย์ต่อกัน แต่มองแบบแบ่งแยกว่าเป็นพวกนั้น พวกนี้ ที่จะแก่งแย่งครอบงำกัน คือเป็นสังคมศาสตร์ในทฤษฎีแบบมุ่งอำนาจ มองเห็นมนุษย์แต่ในแง่ของการแก่งแย่งชิงและครอบงำกัน อยู่ในระบบของการแข่งขันเป็นสำคัญ

หมวดหรือพวกที่ ๓ คือ *มนุษยศาสตร์* (the humanities) ก็เจริญมาในแนวคิดของคนที่มีมองความหมายของอิสรภาพ หรือ freedom ซึ่งเป็นจุดหมายของชีวิต ในแง่ของการแผ่ขยายพลังอำนาจออกไปนอกตัวในการที่จะได้เป็นใหญ่ที่จะทำอะไรๆ ได้ตามปรารถนา หรือแม้แต่จะครอบงำเป็นใหญ่เหนือธรรมชาติ และเหนือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คือมองไปที่ความเป็นใหญ่เหนือสภาพภายนอกทั้งหมด ซึ่งเป็นทฤษฎีต้นตอที่ได้เป็นฐานให้แก่การพัฒนาวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ด้วยซ้ำไป

หมายความว่า แนวคิดของมนุษยศาสตร์นี้ เป็นฐานเดิมของแนวคิดของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสังคมศาสตร์ด้วย

เมื่อมองอิสรภาพ หรือ freedom ในความหมายอย่างนี้ ก็ทำให้มองความหมายของความสุขไปในแนวทางเดียวกัน คือ มองเห็นความสุขเนื่องกันอยู่กับอิสรภาพชนิดที่จะไปเป็นเจ้าของเป็นใหญ่เหนือสิ่งภายนอก ได้แก่การที่จะเอาสิ่งภายนอกมาบำเรอตนเอง เช่นการที่จะเสพวัตถุได้เต็มที่

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมมีความเป็นไปได้มากที่วิทยาการต่างๆ จะเปิดช่องให้แก่การใช้ศักยภาพไปในทางที่จะสนองความโลภ ที่มุ่งจะได้สิ่งต่างๆ เอาเข้ามาให้แก่ตนแบบเห็นแก่ตัว มัวเมาเสพสุขบำเรอบำเรอตน แล้วก็มุ่งอำนาจในการที่จะเป็นใหญ่เหนือธรรมชาติและมนุษย์อื่น

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าคนมีทิฐฐิ มีแนวความคิด ความเชื่อถือ และยึดถืออย่างนี้แล้ว ถึงจะแก้ความโลภ หรือความเห็นแก่ตัว และโทษความเกลียดชังอย่างไร ก็แก้ไม่ตก แก้ไม่สำเร็จ ปัญหาต่างๆ ในโลกไม่มีทางแก้ได้ ถ้ามนุษย์ยังมีทิฐฐิแบบนี้

ยิ่งต่อไปนี้ประชากรโลกจะเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับที่ทรัพยากรธรรมชาติจะยิ่งลดน้อยลง และธรรมชาติแวดล้อมก็เสียมากขึ้นๆ ความเชื่อหรือการมีทิฐฐิคือแนวความคิดที่ว่ามาทั้งสามประการนี้ จะทำให้ปัญหามีแต่รุนแรงยิ่งขึ้น เพราะว่าเมื่อคนมากขึ้น และทรัพยากรน้อยลง ความเชื่อในการมีอิสรภาพ และความสุข ด้วยการออกไปพิชิตธรรมชาติในภาวะที่มนุษย์มองแบ่งแยกกันเป็นคนละกลุ่มคนละพวกอย่างนี้ ก็จะต้องบีบให้คนต้องเบียดเบียนแย่งชิงกันหนักขึ้น รุนแรงยิ่งขึ้น และทำลายธรรมชาติ ผลาญทรัพยากรรวดเร็วยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ทิฏฐิที่ผิดสามอย่างนี้ยังได้ชักนำมนุษย์ให้พัฒนาวิธีการดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดผลร้ายแก่ชีวิตและสังคมแพร่ระบาดทั่วไป เช่น การติดสิ่งเสพติด ความรุนแรงต่างๆ ความเครียด โรคจิต การฆ่าตัวตาย ตลอดจนโรคเอดส์ เพราะฉะนั้นจึงได้กล่าวว่า ประชากรของโลกในศตวรรษที่ ๒๑ กำลังจะต้องได้รับผลกระทบของพวกเราที่ทำไว้ในศตวรรษที่ ๒๐ นี้ อย่างหนัก

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การแก้ไขปัญหาคือความโลภ ความโกรธ ความเห็นแก่ตัว การแย่งชิงสิ่งเสพบำรุงบำเรอ และการเกลียดชังทำลายซึ่งกันและกันนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแก้ไขก็จริง แต่จะแก้ไขได้ ต้องแก้ไขถึงขั้นทิฏฐิ ไม่ให้ความโลภและความเกลียดโกรธนั้นมีที่ยึดที่เกาะที่ก่อดำจับตัวจนกลายเป็นสภาพเหนียวแน่น ยึดเยื่อ มั่นคง ส่งผลกว้างไกล และยาวนาน

**โลกเริ่มสำนึกรู้ตัว และจับจุดของปัญหาได้
แต่จะแก้ไขสำเร็จ ต้องมองสาเหตุให้ได้ครบถ้วน**

ทิฏฐิ นี้เป็นเรื่องของศาสนาโดยตรง ตัวศาสนาเองก็เป็นทิฏฐิ เมื่อศาสนาจะช่วยโลกให้แก้ปัญหาคือ ศาสนาเองจะต้องเป็นทิฏฐิที่ดี หรือเป็นตัวเอื้ออำนวยให้เกิดทิฏฐิที่ถูกต้อง ที่จะดำเนินไปสู่การแก้ปัญหาของโลก โดยตัวเองจะต้องไม่ไปสั่งสอนหรือไปหนุนทิฏฐิที่กล่าวมาข้างต้น

ปัจจุบันนี้ ในประเทศพัฒนาทั้งหลาย ก็ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วจะไปพิชิตธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เดียวนี้ในประเทศพัฒนาแล้ว เหล่านั้น มีการย้ำเน้นกันนักว่าจะต้องมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

โดยเฉพาะในการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อม วงการทางวิชาการ หนังสือ เอกสาร และผู้ชำนาญการที่พูดเกี่ยวกับ sustainable development ที่เราแปลกันว่า *การพัฒนาแบบยั่งยืน* มักจะย้ำเน้นกันว่า ต่อไปนี้เราจะต้องมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยสงบกับธรรมชาติ

การพัฒนาแบบยั่งยืน หรือ sustainable development นี้ เป็นเรื่องี่เด่นในปัจจุบัน การที่มาจับจุดเน้นกันให้มนุษย์มองตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงนับว่าเป็นนิมิตดีที่จะมีการแก้ วิกฤติข้อที่ ๑ คือปรับเปลี่ยนการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเสียใหม่ ซึ่งจะเป็นทางแก้ปัญหาได้อย่างหนึ่ง

แต่การแก้วิกฤติข้อที่ ๑ เท่านั้นยังไม่เพียงพอ วิกฤติที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๓ อย่าง จะต้องสอดคล้องไปด้วยกันทั้งหมด จึงจะแก้ปัญหาได้จริง ไม่ใช่แก้ปัญหาแค่วิกฤติอย่างหนึ่งอย่างเดียว ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ได้ตลอด ไม่ครบวงจร และไม่สำเร็จผลจริง

สิ่งที่สำคัญไม่น้อย ซึ่งจะส่งผลไปถึงการแก้ปัญหา กับธรรมชาติด้วย ก็คือ ปัญหาการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองว่าเรามองมนุษย์อื่นอย่างไร วิกฤติข้อนี้มี

ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการมองธรรมชาติ เป็นทฤษฎีปฏิบัติการที่
สองที่ต้องแก้ไข

**ศาสนาจะล้าสมัย ถ้าช่วยคนให้มีความสุขได้แค่ในหมู่พวก
แล้วกลายเป็นตัวสร้างปัญหาเมื่อคนออกมานอกกลุ่มของตัวเอง**

วันนี้ศาสนาทั้งหลายมาประชุมกัน เพื่อหาทางช่วยให้
มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข หาทางช่วยกันบรรเทาความทุกข์
ยากของโลก ก็นับว่าเป็นเรื่องที่ดี เป็นความเพียรพยายามในเวลา
อันสมควร ซึ่งว่าที่จริงก็ถึงเวลาอันสมควรมานานแล้ว

แต่*วงการศาสนา*ก็ต้องยอมรับความจริงว่า เท่าที่
ผ่านมาในอารยธรรมมนุษย์นี้ ศาสนาได้มีบทบาทเป็นปัจจัย
สำคัญที่ทำให้มนุษย์แบ่งแยก ตลอดจนรบราฆ่าฟันทำสงคราม
กันไม่น้อย ถ้าจะแก้ปัญหาก็ต้องเปิดใจกันมาพูด และพูดกัน
อย่างเปิดเผยด้วยความซื่อตรงและจริงใจ ยอมสำรวจตัวเองก่อน
ก่อนที่จะไปสอน หรือไปเรียกร้องจากคนอื่น

เราจะต้องหันกลับไปค้นหาเหตุภายในศาสนาว่า มีจุดไหน
เหหรือเค้ามูลอะไรที่ทำให้ผู้คนในสมัยที่ผ่านมาแล้ว ต้องไปรบรา
ฆ่าฟันกันด้วยเรื่องศาสนา ถ้าจับจุดนั้นได้ก็แก้ที่จุดนั้น จะถูกต้อง
กว่ามาพูดกันในวันนี้

การพูดในวันนี้ก็เป็นสิ่งที่ดี คือถ้าเราพิจารณาหาจุดนั้นได้
มองเห็นเหตุต้นค้ำนั้นแล้ว การมาพูดกันวันนี้ก็จะพลอยได้ผลดีไป
ด้วย

ในบรรดาจุดหลายจุดที่อาจจะมองนั้น จุดสำคัญที่สุดในขั้นพื้นฐานที่จะต้องสำรวจให้ชัดเจนก็คือ ศาสนาของเราสอนให้มองมนุษย์อื่น หรือคนพวกอื่น ตลอดจนคนที่นับถือศาสนาอื่นอย่างไร ให้มองอย่างยอมรับและเคารพกันในภาวะและฐานะที่เสมอและโน้มไปในทางที่จะอยู่ร่วมกัน หรือมองในแง่ที่จะแบ่งแยก ไม่ยอมรับ ไม่เคารพ ไม่เห็นคุณค่าของกันและกัน ตลอดจนจะต้องไปพิชิต หรือมองผู้อื่นเป็นคนบาปเป็นต้น ที่จะต้องไปกำจัด

ในอดีตแห่งยุคสมัยที่ผ่านมา นั้น ศาสนาส่วนใหญ่ได้มีบทบาทช่วยเหลือสังคมเป็นกลุ่มๆ ทำให้คนในหมู่นั้นหรือกลุ่มนั้นอยู่กันเป็นสุข มีความสามัคคีกัน มีสันติด้วยดี แต่พอออกมาเกี่ยวข้องกับคนนอกกลุ่ม ที่เรียกว่าพวกอื่น การมองก็เปลี่ยนไป กลายเป็นการมองแบบแบ่งแยก เห็นกันเป็นปรปักษ์ ที่จะต้องขัดแย้ง แข่งชิงหรือต่อสู้กัน นั่นแหละเป็นตัวเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้คนรบราฆ่าฟันกัน

คำสอนทางศาสนาอย่างนั้นจึงเหมาะกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่ในระดับท้องถิ่น แต่พอขยายออกไป โดยเฉพาะเมื่อมาถึงยุคนี้ที่คนจะอยู่กันในระดับที่เป็นประชาคมโลก หรือเป็น global village อะไรทำนองนี้ คำสอนของศาสนาก็เลยจะไม่ทัน ไม่เข้ากันกับสภาพปัจจุบันของโลก

เลยกลายเป็นว่า พอมาถึงยุคนี้ โลกเจริญรุดหน้าไปถึงขั้นที่คนอยู่ร่วมกันทั้งโลก แต่คำสอนของศาสนานั้นยังเหมาะสำหรับการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ เป็นเหตุให้มนุษย์เหล่านี้ไม่พร้อมที่

จะอยู่ร่วมกันในระดับโลกทั้งหมด ยังมีความรู้สึกนึกคิดในแบบที่
จะอยู่เป็นกลุ่มๆ แล้วก็ต้องยกพวกมาตีรันรบราฆ่าฟันกัน ดังที่
เราก็มองเห็นกันอยู่ชัดเจนว่า สภาพปัจจุบันกำลังเป็นอย่างนั้น

ถ้าอย่างนั้นก็กลายเป็นว่า การพัฒนาคนไม่ทันกับสภาพ
การพัฒนาทางรูปธรรมของโลก โลกเจริญไปจนกระทั่งมนุษย์จะ
ต้องอยู่รวมกันทั้งโลก แต่ภาวะจิตใจและปัญญาของมนุษย์ ยังไม่
พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันอย่างนั้น ยังเหมาะสำหรับกรอยู่กันเป็น
พวก เป็นกลุ่มเล็กๆ ศาสนาเองก็ไม่คุ้นกับบทบาทที่จะช่วยมนุษย์
ในวงกว้างระดับโลกให้อยู่กันโดยสันติสุขได้

เพราะฉะนั้น ศาสนาแทนที่จะเป็นปัจจัยช่วยโลกให้อยู่
ร่วมกันด้วยความสงบและสันติสุข ก็กลับเป็นตัวแบ่งแยกทำให้
มนุษย์แตกกัน ชัดแย้ง และทำลายกัน ตลอดจนรบราฆ่าฟัน ทำ
สงครามกันรุนแรงยิ่งขึ้น กลายเป็นว่าศาสนาปรับตัวไม่ทันกับ
ความเจริญของโลก

ถ้าเป็นอย่างนี้ ศาสนาจะต้องทบทวนบทบาทของตน
และยิ่งกว่านั้นจะต้องทบทวนให้ลึกกลงไปถึงรากฐานทางความคิด
ที่เป็นทิวฏฐิของตนด้วย เพราะบทบาทที่แสดงออกนั้นจะเป็นไป
ด้วยดีก็ต้องมีทิวฏฐิที่ถูกต้องเป็นฐานให้

ศาสนาจะต้องสอนให้มนุษย์นั้นมองมนุษย์พวกอื่นใน
ภาวะและฐานะที่เสมอกันกับตน ยอมรับและเคารพกัน และให้
มองด้วยท่าทีของการที่จะอยู่ร่วมกัน คือมีทั้งความเสมอและ
สมาน

เสมอคือเท่าเทียมกัน และ**สมาน**คือร่วมกัน ไม่ใช่สอนในแง่ที่ทำให้มองมนุษย์ไม่เป็นเพื่อนมนุษย์ ซึ่งไม่เสมอ และมองในแบบที่จะแยกกัน ซึ่งเป็นกรไม่สมาน

ถ้ามองในแง่บวกอย่างนั้นยังไม่ได้ ถ้าทำไม่ได้ในชั้นบวกอย่างที่ว่ามาแล้ว อย่างน้อยในแง่ลบ ก็ต้องให้ถือว่า การทำลายชีวิตมนุษย์เป็นบาป คือฆ่าคนแล้วเป็นบาปทั้งนั้น ไม่ว่าจะฆ่ามนุษย์คนไหนกลุ่มใด ให้หลักนี้เป็นพื้นฐานไว้ก่อน เป็นขั้นต้นที่สุดใดเมื่อยังไม่มีความรู้ลึกเชิงคุณธรรมในแง่บวก เช่นเมตตาเป็นต้น

สิทธิมนุษยชนเป็นหลักประกันช่วยโลกไว้

ในยุคสมัยที่มนุษย์ยังมีรากฐานความคิดที่ผิดพลาด

เวลานี้ก็เห็นกันอยู่ชัดๆ ว่า มนุษย์ในยุคปัจจุบันยังมีปัญหาการแบ่งแยกเบียดเบียนข่มเหงแย่งชิงกันมาก ขอบแย้งกัน คือแบ่งพรรคแบ่งพวก และถ้าพิจารณาให้ดีก็จะเห็นว่า คำที่เราพูดกันเด่นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องขึ้นหน้าขึ้นตาของอารยธรรมยุคนี้ (และเป็นคำที่มาจากตะวันตก) คือคำว่า **สิทธิมนุษยชน** (human rights) ตลอดจนคำว่า **การยอมทนกันได้** (tolerance) ในระหว่างศาสนาเป็นต้นนั้น ได้มีความสำคัญขึ้นมามากในยุคปัจจุบันนี้ ก็เพราะเราอยู่ในระบบความคิดแบบที่ว่ามานี้นั่นเอง คือระบบความคิดแบบแบ่งแยกพรรคพวกกัน

เราต้องยอมรับว่า คำว่า human rights และ tolerance เป็นต้นนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากในยุคปัจจุบันนี้ และเป็นหลักที่ดีงามมีประโยชน์มาก จำเป็นสำหรับคนในยุคปัจจุบัน แต่ก็ต้อง

ยอมรับด้วยว่า ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะว่าเรายังอยู่ในโลกที่อยู่ภายใต้ระบบความคิดแบบแบ่งแยก หรือมีรากฐานความคิดอยู่ในระบบการแบ่งแยกนั้น

สิทธิมนุษยชนและการยอมทนกันทางศาสนาเป็นต้น เป็นหลักประกันที่จะช่วยให้มนุษย์ในยุคที่มีระบบความคิดแบบแบ่งแยกนั้นพออยู่ด้วยกันไปได้ โดยไม่เบียดเบียนข่มเหงกัน คือป้องกันไม่ให้ฝ่ายหนึ่งเข้ามาครอบงำ บังคับ หรือทำลายอีกฝ่ายหนึ่ง และไม่ให้ต่างคนต่างกลุ่มต่างพวกมากดขี่กัน

คำว่า **สิทธิมนุษยชน** (human rights) เป็นต้นนี้ เกิดจากภูมิหลังในประวัติศาสตร์ ที่มนุษย์อยู่มาด้วยการดิ้นรนต่อสู้ เมื่อมนุษย์ยังอยู่ในระบบความคิดแบบแบ่งแยกแข่งขันกัน หลักสิทธิมนุษยชนเป็นต้นนั้นก็จะเป็นหลักประกันสำหรับปกป้องตัวไม่ให้ฝ่ายอื่นเข้ามาครอบงำทำลายได้

ที่จริงนั้นหลักการเหล่านี้เป็นแนวความคิดที่ยังมีลักษณะเป็นเชิงลบ หรือ negative คือ ก้าวมาได้เพียงถึงขั้นที่ว่า เมื่อคนรุกรานกันไปมา ทำลายกัน เบียดเบียนกันมากนักและหนักหนา เขาก็พยายาม หาหลักประกัน ที่จะมาช่วยป้องกันตัวให้พ้นจากการเบียดเบียนของกันและกัน ทำให้เกิดมีกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นสำหรับสังคมแบบนี้ สังคมที่พัฒนาแล้วนับว่าทำได้ผลไม่น้อยในเรื่องนี้ ซึ่งก็ช่วยโลกได้มาก

อย่างไรก็ตาม **หลักสิทธิมนุษยชน** เป็นต้นนี้ เป็นสิ่งที่พอใช้ไปก่อนสำหรับโลกในยุคที่มนุษย์ยังมีแนวคิดแบบแบ่งแยกเท่านั้น

ซึ่งไปไม่ได้ไกล วิธีปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้จะนำมนุษย์ให้ก้าว
ไปได้แค่การประนีประนอม หรือ compromise เท่านั้น

การประนีประนอม หรือ compromise ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะ
ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ดีอย่างแท้จริง เพราะมันไม่ทำให้เกิด
การประสานกลมกลืน ที่จะสนิทเข้าเป็นอันเดียวกัน มันไม่ใช่เป็น
เอกภาพ

การประนีประนอมก็คือการที่แต่ละฝ่ายต้องยอมเสียบาง
อย่างเพื่อให้ตนได้บ้าง หรือเพื่อจะได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างฝ่าย
จึงต้องยอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงมีความรู้สึกจำ
ใจอยู่ในตัว

ถ้ามนุษย์ไม่ก้าวให้พ้นเลยจากทิวฏฐิที่เป็นแนวความคิด
แบบเก่านี้ไป การที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสันติสุขก็เป็นไปไม่ได้

ในขณะที่โลกปัจจุบันแคบเข้ามาอย่างที่กล่าวแล้วนั้น
มนุษย์ที่ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ต้องรบราฆ่าฟันกัน
ต่อไป แล้วเขาก็เอากฎเกณฑ์ตามหลักสิทธิมนุษยชนนั้นมาใช้
เพื่อช่วยเป็นหลักประกันที่จะกันขวางขวางขอบเขตกันไว้เพียงเพื่อ
ไม่ให้ข่มเหงรังแกหรือทำลายกัน แต่จะไม่สามารถกลมกลืนกันได้
จริง

เพราะฉะนั้น จึงพูดได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน
หรือ human rights เป็นต้นนั้น เป็นหลักยึดถือสำหรับพอใช้ไป
พลางก่อนในยุคแห่งระบบความคิดแบบแบ่งแยก แต่ไม่เพียงพอ
ที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืน และมีความสงบ
สุขอย่างแท้จริง

หลักสิทธิมนุษยชน เป็นบัญญัติของคน

บนฐานแห่งจริยธรรมเชิงลบ

ขอพูดโดยสรุปว่า หลักสิทธิมนุษยชน (human rights) เป็นต้นนี้ มีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ตัวหลัก หรือ concept เองมีความบกพร่อง เพราะเกิดจากภูมิหลังและพื้นฐานความคิดแบบแบ่งแยก พรรคพวกผิวพรรณเป็นต้น ซึ่งทำให้มีการดิ้นรนต่อสู้แข่งขันแย่งชิงและปกป้องตัวเองเพื่อให้อยู่รอด ลักษณะของการที่จะได้มาซึ่งสิทธิมนุษยชน จึงเป็นไปในรูปของการที่จะเรียกร้องหรือทวงเอา

ประการที่ ๒ สิทธิมนุษยชน เป็นต้นนี้ เป็นบัญญัติของสังคม คือเป็นเรื่องที่เกิดจากมนุษย์มากำหนดตกลงกันขึ้นเอง ไม่ใช่เป็นของมีมาโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ natural rights เมื่อเป็นของที่มนุษย์กำหนดกันขึ้นเอง มันก็ไม่มีความจริงเป็นฐานรองรับที่จะให้เกิดความมั่นคง ที่จะตั้งอยู่ได้ตลอดไป แต่เป็นเรื่องของสังคมที่ต้องคอยจัดคอยกำกับ โดยกำหนดทำเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ แล้วก็ยอมร่วมกัน จึงจะคงอยู่ได้

ถ้าจะให้มั่นคงยั่งยืนจริงก็ต้องโยงเข้ากับธรรมชาติที่เป็นของจริงให้ได้ คือให้มีฐานอยู่ในธรรมชาติด้วย การที่จะมีฐานอยู่ในธรรมชาติ ก็คือการพัฒนาามนุษย์ให้มีสภาพจิตซึ่งพร้อมที่จะรักษาสิทธิมนุษยชนนั้น และเมื่อนั้นสิทธิมนุษยชนจึงจะยั่งยืนอยู่ได้ แต่เรื่องนี้ต้องโยงไปถึงข้อบกพร่องประการที่ ๓

ประการที่ ๓ หลักสิทธิมนุษยชน หรือ human rights เป็นต้นนี้ เป็นเรื่องของพฤติกรรมทางสังคม เป็นเรื่องที่น่าถกเถียงกันอยู่แค่ระดับสังคม โดยไม่ค่อยได้ดูเบื้องหลังกันให้ลึกลงไปและให้ทั่วตลอดระบบแห่งพฤติกรรมของมนุษย์

ที่จริง พฤติกรรมที่ออกมาภายนอกย่อมมีแรงจูงใจผลักดันอยู่ภายใน พฤติกรรมทางสังคมนั้นต้องขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ ซึ่งเป็นทั้งตัวผลักดันและเป็นตัวนำทาง ถ้าไม่มีฐานที่ถูกต้องในจิตใจ หรือฐานในจิตใจไม่ถูกต้อง แทนที่จะได้ผลดีบางทีก็กลับทำให้เกิดปัญหามากยิ่งขึ้น

จริงอยู่ เราเห็นใจผู้ต้องการสิทธิมนุษยชน ที่มีการเรียกร้องกันต่างๆ แต่ถ้าเราจะแก้ปัญหากันได้จริงๆ จะต้องก้าวลงไปถึงการวิเคราะห์แม้แต่ในจิตใจของผู้ที่เรียกร้องนั้นด้วย

การเรียกร้องสิทธิมนุษยชนนั้น เมื่อมองลึกลงไปจะพบว่า มีไม่น้อยเลย หรือเป็นกันทั่วไปทีเดียวว่า มักทำด้วยมีโทสะ มีความรู้สึกเกลียดชังเคียดแค้นเป็นฐานอยู่ข้างใน

เมื่อมีความเคียดแค้นชิงชังหรือโทสะเป็นฐานอยู่ข้างในแล้ว ก็จะทำให้ได้ผลจริงจางยาก เพราะคนที่เกี่ยวข้องไม่มีความรู้สึกที่จะประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริง

โทสะหรือความชิงชังก็จะเป็นตัวผลักดันและกำหนดทิศทาง ทำให้พฤติกรรมไม่เป็นไปอย่างพอดีที่จะให้ผลที่ดั่งใจเกิดขึ้น แต่มักจะทำให้เกิดปัญหามากขึ้น และอีกฝ่ายหนึ่งก็จะไม่ทำการด้วยความมุ่งหวังให้เกิดความดีงาม แต่จะทำแบบปฏิบัติด้วยความโกรธแค้น และเท่าที่จำเป็นจำใจ จนกลายเป็นว่า ทั้งฝ่ายผู้

ที่ทำลายสิทธิมนุษยชนก็ดี ผู้ที่เรียกร้องก็ดี มาสมคบกันก่อปัญหาให้ยืดเยื้อยาวนานยิ่งขึ้น

จึงจะต้องแก้ปัญหาลงไปถึงพื้นฐานในจิตใจด้วย ซึ่งก็อยู่ที่การพัฒนามนุษย์อย่างทีกล่าวก่อนหน้านี้

จากที่พูดมานี้ จึงเป็นอันว่า จำเป็นที่เราจะต้องก้าวต่อไป ข้างหน้าสู่แนวความคิดที่เป็นเชิงบวก หรือ positive อย่างแท้จริงในเรื่องของการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน คือจะต้องมองมนุษย์เป็นเพื่อนมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมโลก เป็นผู้เสมอหน้ากันต่อกฎธรรมชาติ

อย่างน้อยก็ให้มองในแง่ที่ว่าเราทุกคนนี้ต้องตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และต้องเผชิญกับภัยอันตรายจากธรรมชาติด้วยกัน จึงเป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ และควรจะต้องมาร่วมมือช่วยกันแก้ปัญหากฎธรรมชาติส่วนที่ร้ายแรงเป็นอันตรายต่อมนุษย์

จริยธรรมเชิงบวกจะต้องขึ้นมา นำ จึงจะทำให้โลกอยู่ได้ โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งเดียว

อย่างไรก็ตาม การมองอย่างที่ว่ามานี้ก็ยังเป็นความคิดที่ไม่เป็นเชิงบวก หรือเชิงสร้างสรรค์แท้ การที่จะให้เป็นความคิดเชิงบวกที่สร้างสรรค์อย่างแท้จริง ก็คือ ต้องให้เป็นแนวความคิดที่มองมนุษย์แบบเสมอและเสมอกัน

ทำไมต้องย้าให้เสมอและเสมอกัน แนวความคิดที่เป็นมาในหมู่มนุษย์ (โดยเฉพาะภายใต้อิทธิพลอารยธรรมตะวันตก) นั้น เวลาพูดว่า “เสมอ” มักจะมีความหมายเป็นความเสมอกันในการ

ที่จะแข่งขันแย่งชิง หมายความว่า มีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะแข่งขัน เป็นความเสมอแบบแข่งขันและประกอบด้วยความหวาดระแวง ซ้ำกันและกัน ซึ่งเป็นไปตามแนวความคิดแบ่งแยก ยังเป็นจริยธรรมเชิงลบ จะทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขแท้จริงไม่ได้ จึงต้องมีสมานด้วย

สมาน คือการที่จะรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งหมายถึงการมีเท่าเทียมกัน ความรู้สึกซึ่งโน้มเอียงไปทางที่จะเข้าอยู่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ใช่เสมอเพียงเพื่อมาสู่ competition คือการแข่งขัน แล้วก็ไปจบลงด้วย compromise คือการประนีประนอม แต่เป็นการพัฒนา cooperation คือความร่วมมือกัน เพื่อนำไปสู่ harmony คือความสามัคคีกลมกลืน

ถ้าจะมี competition คือแข่งขันกัน ก็ต้องให้ balance คือดึงดูดไว้ด้วย cooperation คือความร่วมมือ และจะต้องมีเมตตาคือความรักกัน เป็นเครื่องประสานหล่อเลี้ยงด้วย

เมตตาหรือความรักนั้นจะต้องพัฒนาให้ถึงขั้นที่เรียกตาม ศัพท์พระพุทธศาสนาว่าเป็น **อภัยมัญญา** คือ ไม่มีขอบเขต ไม่จำกัดกลุ่มพวก แต่เป็นสากลจริงๆ ไม่ใช่เมตตาแบบแบ่งแยก เพราะในเรื่องนี้มนุษย์ก็มีปัญหาอีก คือมักสอนให้เมตตา ให้รักกัน แต่ในเมตตานั้นก็มีการแบ่งแยกพรรคพวก ให้รักแต่ในหมู่พวกตน ไม่แผ่ความรักไปยังผู้อื่น

ความรักแบบเมตตาที่แท้จะต้องแผ่ออกทั่วไปไม่มีขอบเขต ต่อทุกชีวิตที่อยู่ในกฎธรรมชาติด้วยกัน

ที่พูดนี้ ไม่ได้หมายความว่า จะไม่ให้มนุษย์ที่มีพื้นเพภูมิหลังวัฒนธรรมต่างๆ ไม่รักษากลุ่มของตัวเอง ไม่รักษาวัฒนธรรมแบบแผนหรือเอกลักษณ์ของตัวเอง ไม่ใช่เช่นนั้น

การรักษากลุ่มรักษาหมู่รักษาวัฒนธรรมนั้นเป็นไปได้ตามเหตุตามผล เพราะว่าคนเรามีภูมิหลังไม่เหมือนกัน จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของหมู่ หรือวัฒนธรรมของตนนั้น เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยดีและตนเองก็ดำเนินชีวิตไปด้วยดี อันนั้นคือเหตุผล และถ้าเรามีวัฒนธรรมที่ดีของตนเองแล้ว การที่จะไปปรับตัวเข้ากับผู้อื่น ถ้าทำอย่างถูกต้องก็กลายเป็นของง่ายขึ้น คือ ไม่ใช่รักษาวัฒนธรรมหรือหมู่พวกตัวด้วยความคิดแบ่งแยกที่จะเชิดชูหมู่ตนและทำลายพวกอื่น

เมื่อเรามีดีเราก็มีสิทธิรักษาสิ่งที่ดีของเราไว้ แต่ก็ไม่ใช่ไปบังคับคนอื่น ให้ต้องรับเอาของเราไป ไม่ใช่เป็นการรักษาตัวแบบปิดตัวจำกัดตัว แต่เป็นการปฏิบัติไปตามเหตุผลอย่างเป็นลำดับในแง่ที่ว่าตัวเองมีดีก็รักษาไว้ และพร้อมกันนั้นก็ขยายกว้างออกไปโดยเปิดใจรับผู้อื่นด้วยทำให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยดีชนิดที่ขยายออกไปทุกชั้นตอน

ถ้าทำได้อย่างนี้ การรักษาวัฒนธรรมของหมู่เหล่าก็เป็นขึ้นตอนในระหว่างของการรวมตัวกันของมนุษย์ที่ค่อยๆ ขยายออกไป จนถึงเอกภาพระดับโลกในที่สุด แล้วอย่างนี้ ก็จะเกิดมีสิ่งที่เรียกว่า ความหลากหลายในความเป็นหนึ่ง หรือ diversity in unity ขึ้นมา คือรักษาวัฒนธรรมของตัวเองไว้ได้ พร้อมทั้งปรับตัวเข้ากับผู้อื่นอย่างดีด้วย

แต่ทั้งนี้การรักษาวัฒนธรรมของตนนั้น จะต้องเป็นไปตามเหตุผลด้วยปัญญา ด้วยความรู้ความเข้าใจ ไม่ใช่ทำไปด้วยโมหะ โดยสักแต่ว่ายึดถือไปเท่านั้น

ถ้าเรามีการพัฒนามนุษย์อย่างถูกต้อง มนุษย์ก็จะมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะก้าวจากตัวเองไปสู่การอยู่ด้วยดีในหมู่ของตน แล้วก้าวจากกลุ่มหรือหมู่ของตนไปสู่การอยู่กันด้วยดีกับเพื่อนร่วมโลกทั้งหมด

จริยธรรมเชิงลบ ตั้งอยู่บนฐานของการป้องกันตัว

จริยธรรมเชิงบวก ตั้งอยู่บนฐานแห่งการพัฒนาตัวของมนุษย์

มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้วจะค่อยๆ หลุดพ้นไปจากสิ่งที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า **มัจฉริยะ** คือความหวงแหนแบ่งแยกกีดกันกัน ๕ ประการ ตามหลักนี้ เราจะมองเห็นลักษณะของมนุษย์ที่พัฒนาแล้ว ในแง่ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ได้ด้านหนึ่ง คือการที่เขามีมัจฉริยะหรือความหวงแหนกีดกันแบ่งแยกนี้ลดน้อยลงไป **มัจฉริยะ ๕** คือ

๑. **อวาสมัจฉริยะ** ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย ประเทศ ท้องถิ่น ดินแดน
๒. **กุลมัจฉริยะ** การหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องพรรคพวก วงศ์เผ่า เหล่ากอ หรือชาติพันธุ์ เช่น ethnic groups และ religious groups ต่างๆ
๓. **สวามัจฉริยะ** ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องลาภทรัพย์ สมบัติ และผลประโยชน์ต่างๆ

๔. **วรรณมััจฉริยะ** ความหวงแหนกีดกัน เกี่ยวกับเรื่องชั้นวรรณะ ผิวพรรณ จำพวก class, caste ตลอดจน colour
๕. **อัมมมััจฉริยะ** ความหวงแหนกีดกัน ในเรื่องของการ การ ความรู้ คุณพิเศษ วุฒิ ความดีงาม ความก้าวหน้าในทางภูมิธรรมภูมิปัญญา และความสำเร็จต่าง ๆ

ในการศึกษา เมื่อมีการพัฒนามนุษย์ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะต้องมีลักษณะในด้านความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ที่มีมััจฉริยะเหล่านี้ลดน้อยลงจนกระทั่งหมดไปในที่สุด เพราะฉะนั้นเราจึงสามารถดูมนุษย์ว่ามีความเจริญหรือพัฒนาสักแค่ไหน จากการแสดงออกของมััจฉริยะในความสัมพันธ์ระหว่างกัน

บัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องกำจัดมััจฉริยะ คือความใจแคบทั้ง ๕ อย่างนี้ให้ได้ โลกจึงจะปลอดภัยจากการกีดกันทำลายกันระหว่างหมู่ระหว่างพวก

แต่แนวโน้มเวลานี้ดูเหมือนจะเป็นไปในทางตรงข้ามอย่างที่บอกแล้วว่าโลกเจริญไปภายนอกในด้านเทคโนโลยี เป็นต้น ที่ทำให้มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในโลกที่แคบเข้าทั้งโลกติดต่อกันถึงกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ภายในทางด้านจิตใจของมนุษย์ไม่ได้พัฒนา

มนุษย์ยังมากไปด้วยความรู้สึกที่จะแยกกลุ่มแยกพวก เป็นกลุ่มศาสนา กลุ่มเชื้อชาติต่างๆ ในแต่ละพวกก็คิดจะฉีกกำลังของตน ด้วยความรู้สึกเกลียดชังหรือรังเกียจพวกอื่น มีแต่

จิตใจที่จะแข่งขันหรือสู้รบกัน ไม่มีจิตใจที่จะอยู่ร่วมกัน มีแต่ความรู้สึกที่จะต้องได้เปรียบเหนือกว่าผู้อื่น หาทางครอบงำผู้อื่น

กลายเป็นว่ามีการพัฒนามนุษย์ไปในแนวทางของการแบ่งแยกและสร้างความเข้มแข็งในการที่จะแข่งขันต่อสู้กัน ไม่ได้พัฒนาแนวความคิดความรู้สึกที่จะรักและอยู่ร่วมกัน จึงเป็นการสวนทางกับสภาพรูปธรรมของความเจริญในด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลและการสื่อสารคมนาคม

เนื่องจากความคิดหลักของคนในโลกปัจจุบันนี้ เป็นเรื่องของ การแบ่งแยกตัวออกเป็นเราเป็นเขา และมุ่งที่จะแข่งขันต่อสู้ปกป้องตัว เขตขูดตัวขึ้นไป โดยไม่คำนึงว่าจะทำให้เกิดความพินาศเดือดร้อนแก่ผู้อื่น จึงทำให้เรื่องสิทธิมนุษยชนหรือ human rights กลายเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ที่เสียเปรียบก็ต้องเรียกร้องสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชนก็เลยเป็นเครื่องมือในการที่จะปกป้องตัว ช่วยกีดกันผู้อื่นไม่ให้เข้ามาครอบงำตน และเป็นเครื่องช่วยคุ้มครองพยุงรักษาโลกไว้ให้พออยู่พอเป็นไปได้ในขณะที่หมู่มนุษย์ยังอยู่ในระบบความคิดแบบแบ่งแยก

เป็นอันว่า การพัฒนามนุษย์สวนทางกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมเสกสรร (artificial environment) ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งทำให้มนุษย์ทั่วทุกส่วนของโลกมีความเป็นอยู่และชะตากรรมร่วมกัน

โลกกลายเป็นชุมชนอันเดียว เสมือนเป็นโลกเล็กๆ แคบๆ แต่มนุษยทั้งหลายยังไม่พร้อมที่จะอยู่ในโลกแบบนี้ มนุษย์ยังมี

สภาพจิตปัญญาและพฤติกรรมที่เหมาะสมสำหรับการอยู่ในโลกที่แบ่งแยกจากกัน จึงได้พูดว่า การพัฒนามนุษย์ไม่ทันกับการพัฒนาของสภาพแวดล้อม

จริยธรรมเชิงลบ จบลงด้วยการประนีประนอมข้างนอก พร้อมกับความขุ่นหมองคับข้องจิตอยู่ข้างใน

ได้พูดไปแล้ว ๒ ทิฏฐิหรือ ๒ แนวความคิดสำคัญ โดยได้ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ในยุคที่ผ่านมานี้ได้เสพติดหรือตกอยู่ใต้อิทธิพลของแนวความคิดแบบแข่งขันต่อสู้ ทั้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงคิดจะพิชิตโลก ทั้งพิชิตโลกธรรมชาติ คือพิชิตธรรมชาติแวดล้อม และพิชิตโลกมนุษย์ คือพิชิตมนุษย์พวกอื่น แต่เมื่อมาถึงยุคปัจจุบัน แนวความคิดแบบนั้นใช้ไม่ได้เสียแล้ว ความมั่นคงปลอดภัยทั้งของโลกและของมนุษย์เองบังคับว่ามนุษย์จะต้อง หันมาอยู่ร่วมด้วยดี ทั้งกับเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนสิ่งแวดล้อมในโลกนี้

หมายความว่า เรามีเพื่อน ๒ ข้าง มนุษย์ด้วยกันที่อยู่รอบตัวก็เป็นเพื่อน และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบด้านก็เป็นเพื่อน ไม่ใช่เป็นศัตรูที่จะมาพิชิตกัน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาแก้ไขทิฏฐิสองอย่างนี้จะสำเร็จได้ ต้องเข้าไปถึงทิฏฐิข้อที่ ๓ ถ้าแก้ทิฏฐิข้อที่ ๓ ไม่ได้ ก็แก้ข้อที่ ๑ และ ๒ ไม่สำเร็จ

ข้อที่ ๑ และ ๒ นั้นเป็นแนวความคิดและท่าทีในความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกภายนอก คือโลกนอกตัวออกไป ทั้งโลกของมนุษย์ และโลกธรรมชาติแวดล้อม ความสัมพันธ์ที่ถูกหรือผิดนั้นออกมาจากในตัวของผู้มนุษย์เอง การที่จะให้ความสัมพันธ์กับโลกภายนอกทั้งสองอย่างมั่นคงปลอดภัยแท้จริง จะต้องพัฒนาเข้าไปถึงในตัวมนุษย์เอง จึงเป็นเรื่องของทิวฐิข้อที่ ๓ คือการพัฒนาความคิด ความเข้าใจ หรือทิวฐิเกี่ยวกับชีวิตของตนเองว่าอะไรคือความหมาย และความมุ่งหมายของชีวิต

มนุษย์นั้นต้องการอิสรภาพ แต่คำว่า “อิสรภาพ” หรือ freedom นั้น ก็มีความหมายต่างกันไปได้หลายอย่าง

ดังกล่าวแล้วว่า ในอารยธรรมที่ผ่านมา มนุษย์มองออกไปข้างนอกว่า อิสรภาพ คือการที่ตัวเองมีความปลอดภัยพ้นจากการครอบงำของผู้อื่น แล้วก็กลับสามารถที่จะมีอำนาจเหนือผู้อื่น ตลอดจนจนสามารถจัดการผู้อื่นได้ตามความมุ่งหมายของตน เช่นมีอำนาจเหนือธรรมชาติ และจัดการธรรมชาติให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน

การมองอิสรภาพในความหมายแบบนี้จะทำให้ของความหมายของสาระอื่นๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์เช่นความสุขต่างออกไปด้วย กล่าวคือ เมื่อมองอิสรภาพ ว่าคือการที่ได้เป็นใหญ่สามารถไปจัดการกับผู้อื่นได้ ก็มองความหมายของความสุขว่าเป็นความสามารถที่จะเอาชนะอะไรๆ จากภายนอกเข้ามาบำรุงบำเรอตนเองได้เต็มที่ตามต้องการเช่นมีวัตถุที่จะเสพให้มาก แล้วก็ต้องไปจัดการกับธรรมชาติ เพื่อเอามาปรุงแต่งผลิตเป็นวัตถุ

สำหรับเสพบำรุงบำเรอให้มากที่สุด เกิดเป็นทิวภูมิหรือแนวความคิดว่า มนุษย์จะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุบำรุงบำเรอมากที่สุด

ถึงตอนนี้ก็ได้เห็นประจักษ์กันแล้วว่า แนวความคิดแบบนี้กำลังมาถึงจุดติดตันเนื่องจากธรรมชาติแวดล้อมก็เสื่อมเสียดลงไป ทรัพยากรธรรมชาติก็ลดน้อยร่อยหรอลงไป จนไม่เพียงพอแก่มนุษย์ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น และสำหรับมนุษย์ที่อยู่ภายใต้แนวความคิดแบบนี้ พอมาถึงจุดติดตันเข้าก็ต้องใช้วิธีแก้ไขด้วยการ *ประนีประนอม* หรือ compromise เช่นเดียวกับการ ที่ต้องประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

คราวนี้มนุษย์ต้องมาประนีประนอมกับธรรมชาติ หมายความว่า เพื่อให้ธรรมชาติอยู่ ตนเองก็ต้องยอมที่จะมีความสุขไม่ได้เต็มที่ เพราะถ้าตนเองจะมีความสุขเต็มที่ ก็ต้องจัดการกับธรรมชาติอย่างเต็มที่ แต่ถ้าจะทำอย่างนั้น ธรรมชาติก็เสีย เมื่อธรรมชาติเสียก็กลับเป็นอันตรายแก่ตนเอง ตนเองก็อยู่ไม่ได้อีก เพราะฉะนั้น เพื่อให้ธรรมชาติคงอยู่ต่อไป และตัวมนุษย์เองก็อยู่รอดได้ มนุษย์ก็จึงต้องยอมเสียสละ ยอมที่จะมีความสุขไม่ได้เต็มที่ เพื่อปล่อยให้ธรรมชาติอยู่ได้ แต่เป็นการเสียสละ เพื่อให้ตัวเองอยู่ได้ และธรรมชาติก็อยู่ได้แค่เท่าที่มนุษย์ยอมปล่อยให้บ้าง ไม่ใช่อยู่อย่างดี *ระบบประนีประนอม* หรือ compromise นี้ จึงเป็นไปด้วยความจำใจ

เมื่อต้องจำใจยอมอย่างนี้มนุษย์ก็จะไม่มีความสุขแท้จริง ไม่เต็มอ้อม เพราะเมื่อจะได้ก็ต้องจำใจยอมเสีย กลายเป็น

ความขัดแย้งในตัว ทั้งนี้ก็เพราะแนวความคิดที่ตั้งไว้ผิด คือมีทิฏฐิ
ที่ผิดนั่นเอง

จะก้าวจากจริยธรรมเชิงลบ สู่อริยธรรมเชิงบวกได้ ต้องเข้าใจความหมายของอิสรภาพให้ถูกต้อง

ขอพูดง่าย ๆ แบบรวบรัดว่า ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่
จะมีความสุขได้อย่างแท้จริง จะต้องมียุติธรรม ๓ ชั้น คือ

๑. **อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม**
คืออิสรภาพในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อม อย่างปลอดภัย
จากความติดขัดบีบคั้น เช่นมีความปลอดภัยจากความอดอยาก
ขาดแคลน มีสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต โดยเฉพาะปัจจัย ๔ ที่เพียงพอ
และพ้นจากภัยธรรมชาติ หากมีภัยธรรมชาติคุกคามเบียดเบียน
ก็สามารถแก้ไขได้ตามสมควร รวมทั้งการมีชีวิตอยู่อย่างประสา
ดกลมกลืนที่ธรรมชาติมีสภาพเกื้อกูลต่อความอยู่ดีของมนุษย์

๒. **อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์** คือ
การอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ปลอดภัยจากการเบียด
เบียนซึ่งกันและกัน ไม่ข่มเหงครอบงำกัน แต่มีความเป็นมิตร และ
ช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมมือกัน

อิสรภาพทั้งสองอย่างนี้เกี่ยวเนื่องกับทิฏฐิสองข้อต้นที่พูดมาแล้ว

๓. อย่างไรก็ตาม อิสรภาพทั้งสองอย่างที่กล่าวมาแล้วจะ
ไม่สำเร็จแท้จริง ถ้าไม่มีอิสรภาพอย่างที่สาม คืออิสรภาพภายใน
แห่งชีวิตของตนเองด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อพูดกันให้ถึงรากถึงเหง้า

สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการพัฒนาตัวมนุษย์เอง ให้เข้าถึงอิสรภาพภายใน

อิสรภาพภายในคืออะไร การที่จะเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงของมนุษย์นั้นจริงอยู่ตอนแรกเขาต้องมีความมั่นคงปลอดภัย โดยหลุดพ้นจากการบีบบังคับครอบงำของสิ่งแวดล้อมทั้งทางร่างกายจากธรรมชาติ และเป็นอิสระจากการบีบบังคับครอบงำทางสังคมจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

เมื่อเขามีอิสรภาพด้านภายนอกอย่างนี้แล้ว เขาจะต้องรู้จักฝึกตนให้อยู่โดยลำพังและสามารถมีความสุขด้วยตัวเองมากขึ้น จนกระทั่งชีวิตของเขาสามารถอยู่ได้ดีด้วยตนเอง และมีความสุขที่เป็นอิสระ หรือจัดการกับความทุกข์ของตนเองได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นภายนอก

อิสรภาพภายใน กับอิสรภาพภายนอกสองอย่างนั้นเกี่ยวเนื่องกัน เมื่อภายในชีวิตมีความสุขที่เป็นไทของตนเองมากขึ้น เขาก็มีความสุขได้โดยลำพังตนเอง โดยไม่ต้องไปครอบงำธรรมชาติ โดยไม่ต้องไปครอบงำเพื่อนมนุษย์

การที่มนุษย์ไม่ต้องมีความสุขด้วยการไปเป็นใหญ่ครอบงำธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์นั้น มองในความหมายที่พลิกกลับอีกด้านหนึ่งก็คือการที่เขามีความสุขได้ โดยไม่ต้องไปขึ้นต่อธรรมชาติแวดล้อม และไม่ต้องไปขึ้นต่อเพื่อนมนุษย์ นั่นก็คือการที่เขาเป็นอิสระมากขึ้น เพราะฉะนั้นความเป็นอิสระของมนุษย์จึงอยู่ที่การอยู่ดีมีความสุขได้โดยลำพังตนเองมากขึ้น อันเป็นความสุขอย่างอิสระ ไม่ใช่ความสุขแบบพึ่งพา

เมื่อเรามีความสุขได้ด้วยตนเองโดยลำพังมากขึ้น อันนี้แหละจะกลับมาเป็นฐานให้เขาสามารถรักษาอิสรภาพทางกาย (physical freedom) และอิสรภาพทางสังคม (social freedom) ให้คงอยู่ได้ด้วย เขาจะมีความสัมพันธ์ที่ดีที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อมและกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม เพราะเขาอยู่ดีมีความสุขได้โดยไม่ต้องไปหาสิ่งภายนอกมาสนองความปรารถนาของตน ด้วยการครอบงำจัดการพิชิตใครๆ หรืออะไรๆ อื่น

เพราะฉะนั้น อิสรภาพภายในตัวของมนุษย์จึงเป็นฐานและเป็นหลักประกัน ให้อิสรภาพภายนอกสองข้อแรก ทั้งด้านกายภาพ และด้านสังคม มีความมั่นคงแท้จริง

ในทางตรงข้าม ถ้ามนุษย์ไม่มีอิสรภาพภายใน (inner freedom) อันนี้ ความสุขของเขาจะต้องขึ้นต่อการไปจัดการครอบงำเสกสิ่งภายนอก และครอบงำเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมากขึ้น และเมื่อนั้นอิสรภาพทางกาย และอิสรภาพทางสังคมก็ไม่มีทางเป็นไปได้สำเร็จ เพราะจะต้องมีการแย่งชิงจัดการกันเรื่อยไป จนกว่าจะจนจะแยะด้วยกันทั้งสองฝ่าย ก็มาตกลงยอมผ่อนปรนแก่กัน นี่ก็คือระบบการประนีประนอม หรือ compromise ที่ถูกบีบให้ยอมแล้วก็จำใจรักษาสภาพนั้นไว้

แต่ถ้าคนมีอิสรภาพภายในแล้ว การมีทำที่ติงามที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ก็เป็นไปได้ และตัวมนุษย์นั่นเองก็จะมีความสุขที่แท้จริงด้วย เป็นความสุขที่มีทั้งความประสานกลมกลืน และมีคุณภาพควบคู่ไปด้วยกัน

อิสรภาพในความหมายที่ถูกต้องครบสามชั้น เป็นฐานของระบบความสัมพันธ์ที่ประสานกลมกลืน

มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาชีวิตให้เป็นอิสระได้มาก แต่ด้วยความเข้าใจผิดว่า ความสุขอยู่ที่การมีวัตถุที่จะเสพบำเรอตนให้มากที่สุด มนุษย์จึงทำให้ชีวิตของตนหรือความสุขของตนต้องไปขึ้นต่อวัตถุที่จะเสพที่จะบำเรอจากภายนอกมากขึ้นๆ เมื่อไม่อาจมีความสุขภายในได้ด้วยลำพังตนเอง ก็ทำให้เขาต้องออกไปเบียดเบียนธรรมชาติ และเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์เพื่อจะหาความสุขที่หวังให้ได้ แต่ยิ่งทำไปก็ยิ่งเกิดปัญหา นอกจากชีวิตจิตใจตัวเองจะไม่เป็นอิสระแล้ว ก็สูญเสียอิสรภาพทางกายและทางสังคมไปด้วย

กลายเป็นว่า ยิ่งพัฒนาไป มนุษย์ก็ยิ่งสูญเสียความสามารถที่จะมีความสุขด้วยตนเองลงไปทุกที และนั่นก็คือการที่ได้สูญเสียอิสรภาพที่แท้จริงไปแล้วนั่นเอง

เพราะฉะนั้น มนุษย์ที่เดินทางถูกต้อง โดยมีแนวความคิดที่ถูกต้อง ก็จะเข้าใจว่า อิสรภาพของมนุษย์อยู่ที่การมีความสุขที่ขึ้นต่อสิ่งภายนอกน้อยที่สุด หรือการมีความสุขได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก นั่นคืออิสรภาพของเขา ความเข้าใจนี้จะทำให้เขาพัฒนาตัวเองให้มีความสุขได้โดยลำพังจิตปัญญาของตนเองมากยิ่งขึ้น จนไม่ขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกในการที่จะมีความสุข

เมื่อมนุษย์มีแนวความคิดที่เกี่ยวกับความหมายของชีวิต ทั้งในเรื่องอิสรภาพและความสุขถูกต้องแล้ว เขาก็จะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือธรรมชาติแวดล้อม อย่างเกื้อกูลกัน ซึ่งสำหรับตัวเขาก็เพียงให้มีอิสรภาพทางกาย หาวัตถุได้โดยไม่ขาดแคลน แล้วก็พ้นภัยทางกาย

ในภาวะเช่นนี้ วัตถุที่มีมาจะมีความหมายเป็นเครื่องประกอบเสริมความสุข ไม่ใช่เป็นตัวกำหนดความสุข กล่าวคือ ในขั้นต้น วัตถุในระดับปัจจัย ๔ จะทำหน้าที่เป็นหลักประกันพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการมีโอกาสที่จะพัฒนาตนให้เข้าถึงจุดหมายของชีวิตที่สูงขึ้นไป เหนือจากนั้นวัตถุที่เพิ่มขึ้นมาก็เป็นเครื่องประกอบเสริมความสุข ที่เขาจะเสพอย่างรู้จักพอดี โดยไม่ลุ่มหลงมัวเมา ท่าทีและความเข้าใจอย่างนี้จะเป็นอย่างอื่นไขแห่งความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างดี

ส่วนในด้านสังคม เขาก็มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมคือเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลกัน ให้ต่างฝ่ายต่างก็มีอิสรภาพทางสังคมด้วยกัน เพื่อทุกคนจะได้มีโอกาสเข้าถึงอิสรภาพภายในของตนๆ

ในที่สุด อิสรภาพขั้นสุดท้ายที่แท้จริงก็คือการมีอิสรภาพภายใน ที่จะทำให้นมนุษย์จัดการกับชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ เขาก็จะมีจิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลสคือ โสภะ โทสะ โมหะ และความทุกข์ใจ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้เขาเกิดมีปัญหากับภายนอก

เมื่อเขามีความหลุดพ้นภายในแล้ว เขาก็ไม่ต้องถูกบีบให้ออกมาดิ้นรนแย่งชิงความสุขจากข้างนอก แต่มีความโปร่งว่างเต็มอิมภายใน ซึ่งทำให้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติในทางที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม

ขอให้ข้อสังเกตนิดหน่อยว่า การที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมนั้น ก็ต้องเป็นความสัมพันธ์อย่างมีดุลยภาพ ไม่ใช่ไปสุดทางทั้งสองอย่าง

ที่สุด ๒ อย่างนั้น คือ พวกหนึ่งก็มุ่งแต่จะไปจัดการกับธรรมชาติภายนอกอย่างเดียว ส่วนอีกพวกหนึ่งก็ละเลยปล่อยธรรมชาติเรื่อยเปื่อยไป

ขอให้ข้อสังเกตว่า พวกมนุษย์ที่มีความคิดแบบฟิสิกส์ธรรมชาติ ที่มุ่งจัดการกับธรรมชาติภายนอกนั้น ในเวลาที่เขาพูดว่าเขาชนะธรรมชาตินั้น เขามายถึงการเอาชนะเฉพาะแต่ธรรมชาติภายนอกเท่านั้น

เวลาพูดถึงชีวิตจิตใจของคน เช่นว่า ทำไมเขาจึงไม่แก้ไขความเห็นแก่ตัว หรือความเกลียดชังกันเป็นต้น เขากลับพูดว่านั่นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เขารู้สึกว่าเราจะต้องปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติภายในนั้นๆ

เพราะฉะนั้น การมองคำว่า ธรรมชาติ และการเอาชนะธรรมชาติของเขา จึงว่าแหวงไม่สมบูรณ์ และมีความขัดแย้งในตัวเอง เขามองแต่ธรรมชาติภายนอกที่จะเอาชนะ แต่ไม่เคยคิดว่า ธรรมชาติภายในก็เป็นธรรมชาติด้านหนึ่งที่เขาชนะได้เช่น

เดียวกัน นี่คือการมองแบบสุดโต่ง และเป็นการมองที่ไม่ครอบคลุม จึงเป็นทฤษฎีที่ผิดพลาดไม่สมบูรณ์

ส่วนการที่จะปล่อยตามธรรมชาติเรื่อยเปื่อยไปก็ไม่ถูกต้อง เพราะตัวมนุษย์เองก็เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งอยู่ในธรรมชาตินั้นด้วย มนุษย์จะต้องรู้จักแก้ไขปัญหาในการอยู่กับธรรมชาติแวดล้อม จะต้องจัดหาและจัดสรรปัจจัย ๔ ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยมีอาหารการกินเป็นต้นอย่างเพียงพอ และมีความเป็นอยู่สะดวกสบายพอสมควร ตลอดจนมีความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เป็นต้น การกระทำเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น

เมื่อมนุษย์มีแนวความคิดถูกต้องแล้ว การที่จะจัดการอะไรกับธรรมชาตินั้นเขาก็จะทำด้วยจิตสำนึกและความรู้ตัวว่าตนเองหรือหมู่มนุษย์นี้ เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์อย่างอิงอาศัยกันของธรรมชาติ ไม่ได้แยกตัวออกมา เมื่อจะจัดทำอะไรกับธรรมชาติ เขาจะมองว่าตัวเขาเองก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งอยู่ในธรรมชาติ และความเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติก็จะมีผลกระทบต่อตัวเขาและต่อหมู่มนุษย์ส่วนรวมด้วย

ความรู้ความเห็นและความเข้าใจทั้งหมดนี้จะเป็นขอบเขตอยู่ในตัวเองที่ทำให้เขาจัดทำอะไรกับปัจจัยส่วนอื่น หรือองค์ประกอบส่วนอื่นในธรรมชาติอย่างพอเหมาะพอดี ไม่เกินสมควร การเปลี่ยนแปลงแก้ไขในกระบวนการธรรมชาติ ที่มีเขาเป็นส่วนหนึ่งร่วมอยู่ด้วย โดยที่ตัวเขาเองคำนึงถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและความสัมพันธ์อิงอาศัยกันทั้งหมดอยู่ตลอดเวลา ก็จะทำให้

ให้เกิดผลดีด้วยกันทั้งหมดทุกส่วนในธรรมชาตินั้น ความพอดี หรือภาวะสมดุล ก็เกิดขึ้น

หมายความว่า ตราบใดที่มนุษย์ยังมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยกันของธรรมชาติ ตราบนั้นการที่มนุษย์จะทำตัวเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งในการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ ก็เป็นสิ่งที่ทำได้โดยใช้ปัญญาบนพื้นฐานแห่งการมีทิวฐิที่ถูกต้องดังได้กล่าวมา

ถ้าจะให้การพัฒนาพามวลมนุษย์สู่สันติสุข

ทุกระบบการของสังคมต้องปรับรากฐานความคิดกันใหม่

ปัจจุบันนี้พูดกันว่า การพัฒนาจะต้องเป็นแบบยั่งยืน ดังที่เรียกกันว่า sustainable development จะต้องให้ economy ไปด้วยกันกับ ecology คือ ต้องให้ economy ดี โดยที่ nature ก็อยู่ได้ด้วย นั่นคือการยอมรับความจริงที่ได้พูดมาข้างต้น แต่ก็ยังเป็น การยอมรับด้วยท่าทีแบบประนีประนอม อย่างที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งมีความขัดแย้งและความขัดแย้งในใจอยู่ในตัว ไม่ทำให้เกิดความมั่นใจได้เลยว่าจะราบรื่นกลมกลืน เพราะยังไม่ได้เปลี่ยนทิวฐิขั้นพื้นฐาน

ความสำเร็จที่แท้จริงของการพัฒนาแบบยั่งยืนหรือ sustainable development นั้น อยู่ที่การเปลี่ยนทิวฐิพื้นฐานดังที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะทิวฐิเกี่ยวกับความหมายและความมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ พร้อมทั้งความเข้าใจในเรื่องอิสรภาพและความสุขที่พูดมาแล้ว

เพราะฉะนั้น การที่จะมี sustainable development ให้ ecology อยู่ดีคู่ economy ได้ นั้น มนุษย์จะต้องมีวิธีการเอาประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบธรรมชาติและมนุษย์ก็ไม่เอาเปรียบกันเองด้วย เพราะถ้ามนุษย์เอาเปรียบกันเอง มนุษย์ที่ถูกเอาเปรียบก็เท่ากับถูกผลักดันบีบบังคับให้ไปเอาเปรียบธรรมชาติอีกนั่นแหละ

ถึงแม้จะไม่เอาเปรียบทำลายธรรมชาติโดยตรง แต่ก็มี การเอาเปรียบทำลายธรรมชาติโดยอ้อมจากการที่มนุษย์เอาเปรียบกันเองแล้วผลักดันให้มนุษย์ด้วยกันต้องไปเอาเปรียบธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาในระดับวิธีการอย่างนี้ จะแก้ไขให้สำเร็จจริงไม่ได้ ถ้าไม่แก้ไขให้ลึกลงไปถึงพื้นฐานแห่งความคิด ความเชื่อและค่านิยม กล่าวคือทฤษฎีทั้งหลายที่ได้กล่าวมา

ถึงตรงนี้ขอพูดแทรกหน่อยว่า เราจะต้องไม่มองข้ามบทบาทที่สำคัญยิ่งของสื่อมวลชน ในการชักจูงส่งเสริมค่านิยมทางสังคมและความคิดเห็นของประชาชน

สื่อมวลชนและเทคโนโลยีในด้านข่าวสารข้อมูลทุกชนิด สามารถช่วยเหลือทำประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้เป็นอย่างมาก ในการแก้ปัญหาของโลกสมัยปัจจุบัน และในการพัฒนามนุษย์ ถ้า นำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ในการส่งเสริมทฤษฎีหรือแนวความคิดที่ดีงามขึ้นพื้นฐานทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมาแล้ว พร้อมทั้งค่านิยมทางสังคมที่สอดคล้องกับทฤษฎีเหล่านั้น แทนที่จะมุ่งใช้ความเก่งกาจเชี่ยวชาญไปในการชักนำและโหมกระพือโลภะ โทสะ

โมหะ และค่านิยมทางสังคมที่ไม่พึงปรารถนานานับการ ซึ่งเป็นไปตามอำนาจการชักนำของทิวฏฐิที่เป็นโทษสามอย่างข้างต้น

การศึกษา แม้จะมีอิทธิพลโดดเด่นน้อยกว่าสื่อมวลชน แต่ก็หนักแน่นลงไปถึงรากถึงฐานมากกว่าสื่อมวลชน

การศึกษานั้นไม่ควรจะมีความหมายเป็นเพียงการเตรียมคนไปหางานทำ เพื่อรับใช้ระบบแข่งขันตามแนวความคิดแบ่งแยกแบบเก่า การศึกษาจะต้องมุ่งจุดเน้นไปยังบทบาทที่สำคัญที่สุดของตน คือการพัฒนาคนุชย์ตามแนวทางของการสร้างเสริมทัศนคติหรือทิวฏฐิที่เกื้อกูลทั้งสามประการ การศึกษาเช่นนั้นจะช่วยให้เราสถาปนาสัมมาทิวฏฐิลงได้ในสังคม

ในวงการเมือง ปัจจุบันนี้ ประชาธิปไตยกำลังชูงงช้าย แต่ที่จริง คุณงามความดีของระบบระชาธิปไตยนั้น ก็ยังหาได้เป็นที่มั่นใจโดยสิ้นเชิงไม่ และผลสัมฤทธิ์ของมันก็ยังเป็นที่น่าสงสัยอยู่

พูดคร่าวๆ ก็คือ ตราบใดประชาธิปไตยยังถูกรอบงำด้วยทิวฏฐิที่ผิดทั้งสาม ตราบนั้น มันก็จะไม่สามารถนำมนุษยชาติไปสู่ความเกษมศานติที่แท้จริง ประชาธิปไตยจะบรรลุจุดหมายสูงสุดของมันได้ ก็ต่อเมื่อรากฐานทางอุดมการณ์ของมันได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง

เวลานี้ มีการพยายามเอาประชาธิปไตยมาจับเข้าคู่กับลัทธิทุนนิยม หรือถึงกับจัดว่าเป็นลัทธิอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่นมีการพูดว่า “ประชาธิปไตยและเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี” และว่า “ประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี” น่าสงสัยว่า ในขั้นสุดท้าย

ประชาธิปไตยจะเข้าคู่หรือเป็นหนึ่งเดียวกับทุนนิยมได้จริงหรือไม่ หรือมิฉะนั้นก็น่าสงสัยว่า ประชาธิปไตยที่เข้าคู่หรือเป็นหนึ่งเดียวกับทุนนิยมนั้น จะเป็นประชาธิปไตยที่ดีจริงหรือไม่

ลัทธิทุนนิยม กับลัทธิสังคมนิยม ที่มองเห็นกันใต้งๆ ว่าเป็นระบบสองอย่างต่างกันอย่างที่ขัดแย้งกันอย่างตรงข้ามนั้น ว่าที่จริงแล้วก็รวมลงในวัตถุนิยมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสองอย่างนั้นแหละ และทั้งสองลัทธินั้นก็ล้วนตั้งอยู่บนฐานแห่งแนวความคิดแบบก้าวร้าวแบ่งแยกทั้งสามด้วยกันทั้งคู่

การล่มสลายของลัทธิสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มิใช่เป็นเครื่องบ่งบอกว่า ลัทธิทุนนิยมจะเป็นระบบที่ถูกต้องดีงามแต่อย่างใด ในทางตรงข้าม มันกลับชี้ชัดว่า ในบรรดาลัทธิวัตถุนิยมที่ครอบงำโลก ๒ แบบนั้น เมื่อความล้มเหลวของลัทธิหนึ่งปรากฏออกมาแล้ว ความล้มเหลวของอีกลัทธิหนึ่งก็เป็นที่น่าคาดหมายได้

ขณะนี้ ไม่ว่าใครๆ ก็ได้ยินเสียงร้องทุกข์โศกเศร้ามากมายเกี่ยวกับผลร้ายที่เกิดขึ้นแก่สังคมและสภาพแวดล้อม จากความเจริญทางเศรษฐกิจ ตามแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ดำเนินตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ประชาธิปไตยจะดีงามประเสริฐได้ ก็ต้องชำระสะสางตัวเองให้หมดจดจากเชื้อร้ายที่ว่ามาแล้ว และตั้งมั่นอยู่บนรากฐานทางอุดมการณ์ที่ผุดผ่องดีงาม

ส่วนเศรษฐกิจนั้นเล่า ก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง มิใช่เพียงแค่ปฏิรูปหรือแปรรูปใหม่เท่านั้น แต่จะต้องพลิกผันรากฐานทางทฤษฎีกันใหม่เลยทีเดียว

ระบบประนีประนอมบนฐานความคิดที่ผิด ควรต้องปิดฉากลงไปด้วยกันกับศตวรรษที่ ๒๐

รวมความว่า จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจพร้อมไปกับการพัฒนาตัวมนุษย์เองด้วย เพราะฉะนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องให้สมดุลด้วยการพัฒนามนุษย์ มิฉะนั้น ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็อาจจะเป็นเพียงภาพลวงตา

ดังที่ปรากฏในหลายกรณี ว่าเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ทำให้ธรรมชาติเสื่อมโทรมบ้าง เป็นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ทำให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเดือดร้อนบ้าง ตลอดจนจนเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ทำให้สูญเสียความเป็นมนุษย์ของตนเอง คือเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ทำลายความเป็นมนุษย์หรือทำลายคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ดังเช่นตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย คือ การที่มนุษย์ยอมตัว หรือถูกบีบบังคับให้ทอดทิ้งเกียรติภูมิของตนลงไปเป็นโสเภณีเพียงเพื่อเห็นแก่จะหาเงิน

บางทีก็มีความเจริญทางเศรษฐกิจชนิดที่ลวงตา เป็นภาพรวมออกมาว่า ประเทศมีความเจริญเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจ แต่แท้จริงแล้วปรากฏว่าคนส่วนใหญ่สูญเสียความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่วนในบางกรณีประเทศไม่มีความเจริญเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจ แต่คนกลับมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจดีกว่า ถ้าอย่างนี้ เรายอมไม่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ เพื่อให้คนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจจะดีกว่า

ไปๆ มาๆ สภาพการพัฒนาของโลกยุคปัจจุบันกลายเป็นว่า เพื่อให้มนุษย์ส่วนน้อยมีความสุข ก็ต้องให้ธรรมชาติและมนุษย์อื่นส่วนใหญ่ต้องยอมรับความทุกข์ เป็นความสุขจากการก่อทุกข์แก่ธรรมชาติและมนุษย์เหล่าอื่น ธรรมชาติก็แย่ สังคมก็ยับเยิน และตัวคนก็ไม่มีความสุขจริง ในสภาพการพัฒนาแบบนี้ถึงแม้ธรรมชาติพินาศหมดก็ไม่พอที่จะทำให้คนมีความสุขแท้จริง พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า แม้จะเนรมิตภูเขาทั้งลูก ให้เป็นทองคำ ก็ไม่พอที่จะทำให้คนคนเดียวมีความสุขเต็มอ้อมตามความปรารถนาได้จริง ถึงแม้มนุษย์จะแก่งแย่งกันจนสังคมพินาศ คนก็ไม่มีความสุขจริง ต่างพวกต่างคนต่างแย่งกัน ต่างก็ไม่พบความสุขไปด้วยกัน ธรรมชาติพินาศหมดคนก็ไม่พบความสุข สังคมพังทลายหมดคนก็ไม่สุขจริง

ในระบบความคิดแบบแบ่งแยกแข่งขันต่อสู้กันนี้ ก็จะมีจริยธรรมเชิงลบขึ้นมาเป็นเครื่องจำกัดขอบเขต มีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นเป็นหลักประกันไม่ให้อ่างละเมิดล้ำแดนกัน ดังที่กำลังย้ำเน้นให้มีความยับยั้งสังวร (restraint) ต่อธรรมชาติ ให้มีความยอมทนกันได้ (tolerance) ระหว่างมนุษย์ต่างศาสนา ตลอดจนการเรียกร้องปกป้องสิทธิมนุษยชน (human rights) ซึ่งในที่สุดก็จบลงด้วยการประนีประนอม (compromise) โดยยอมประนีประนอมกับธรรมชาติ และประนีประนอมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

ระบบนี้จึงจบลงด้วยการที่ต่างฝ่ายต้องยอมเสียบางอย่างเพื่อไม่ให้เสียทั้งหมด ต่างฝ่ายต่างยอมที่จะไม่ได้เต็มตาม

ต้องการ เพื่อให้ตนได้บ้าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นระบบที่แก้ปัญหาไม่ได้จริง ทำได้เพียงครั้งๆ กลางๆ หรือเพียงขอไปที

ในยุคใหม่นี้ ที่ทุกอย่างเป็นเรื่องของโลกหรือเป็นเรื่องระดับโลก (global) มนุษย์จะอยู่ในชุมชนโลก (world community) อันเดียวกัน แนวความคิดหรือทฤษฎีเก่าๆ แบบแบ่งแยกแข่งขันแย่งชิงต่อสู้กันนั้น ใช้ไม่ได้ ไม่เหมาะแล้ว ไม่พอที่จะให้โลกมีสันติสุข มันเป็นเรื่องของอารยธรรมที่มีจริยธรรมแนวลบ ซึ่งได้แค่เป็นเครื่องพุงโลกไว้ก่อน เพียงในขั้นของการประนีประนอม เหมือนการสงบศึกชั่วคราว จึงไม่เพียงพอที่จะช่วยให้โลกมีสันติและประชาชนมีความสุข แต่จะต้องมีจริยธรรมแนวกวมาช่วยเติม และจะต้องปรับตัวเข้าสู่แนวความคิดใหม่

เริ่มยุคใหม่แห่งศตวรรษที่ ๒๑

ด้วยแนวความคิดใหม่เติมแท้แห่งสังฆธรรม

พระพุทธศาสนาสอนว่า

๑. มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ที่ทุกส่วนส่งผลกระทบต่อกัน จึงต้องทำการที่เกื้อกูลประสานกลมกลืนกัน เพื่อให้เกิดผลดีในการอยู่ร่วมกันนั้น

๒. มนุษย์สัตว์ทั้งปวงเป็นเพื่อนร่วมภพกรรมชาติเสมอเหมือนกัน ทุกชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์กลัวตายเหมือนกันไม่มีการแบ่งแยกแตกต่าง การทำร้ายสัตว์ไม่ว่าชีวิตใด ก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น มนุษย์ควรมีเมตตาและไม่ตรีที่ไม่จำกัดแบ่งแยก มีแนวโน้ม

ของจิตใจในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล มุ่งความสามัคคีและมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. ชีวิตที่ดีงามสูงสุดเป็นชีวิตที่มีความสุขด้วยความมีอิสรภาพ นอกจากอิสรภาพภายนอกที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม เริ่มแต่ความปลอดภัยพ้นจากความขาดแคลนปัจจัย ๔ และการพ้นจากการเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์แล้ว สูงขึ้นไปมนุษย์จะต้องมีอิสรภาพภายใน ซึ่งเกิดจากการพัฒนาตน ด้วยการพัฒนาจิตปัญญา จนกระทั่งมีความสุขที่เป็นไทแก่ตนเอง ซึ่งทำให้เขาสามารถกลับมาเกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น

ขอพูดย้อนต้นซ้ำอีกหน่อยว่า ขั้นต้นเราต้องอาศัยธรรมชาติแวดล้อมและสังคม เราจึงต้องมีอิสรภาพ ๒ ด้านนั้น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเป็นปัจจัยเอื้อให้เรามีโอกาสที่จะพัฒนาอิสรภาพภายในขึ้นได้ แต่เหนือขึ้นไปเราจะต้องใช้โอกาสเท่าที่มีนั้นในการพัฒนาตนให้มีอิสรภาพภายในขึ้นจริงๆ เพื่อให้ตนเองเป็นอิสระในตัว อิสรภาพสองอย่างแรกจึงจะมีหลักประกัน

ถ้าไม่มีอิสรภาพภายในเป็นฐาน และเป็นประกัน อิสรภาพสอง อย่างด้านนอกก็จะไม่สำเร็จ อย่างน้อยก็ตั้งอยู่ยาวนานไม่ได้ แต่ถ้ามนุษย์พัฒนาตัวเองให้มีอิสรภาพภายในแล้ว เขาก็จะไม่เรียกร้องจากธรรมชาติเกินสมควร และไม่มุ่งแต่จะแข่งขันแย่งชิงกันกับเพื่อนมนุษย์ แต่จะหันมาเกื้อกูลและร่วมมือกันมากขึ้น ทำให้เกิดมีจริยธรรมในทางบวก ที่ไม่ตันอยู่แค่การประนีประนอม แต่จะไปถึงความประสานกลมกลืนกันด้วย

ในสภาพเช่นนี้ ความเจริญทางเศรษฐกิจก็จะสมดุลด้วยการพัฒนาตัวมนุษย์เอง ซึ่งจะทำให้เกิดผลสอดคล้องกับความมุ่งหมายของการประชุมสภาศาสนาโลก ปี ๑๙๙๓ (1993 Parliament of the World's Religions) ครั้งนี้ที่ว่า จะสนับสนุนให้มีการร่วมงานร่วมการกันสืบต่อไปในการเสริมสร้างสันติภาพ บรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อน และอนุรักษ์ผืนโลก ความมุ่งหมายทั้งสามประการของการประชุมนี้ จะสำเร็จเองในตัว

ในทางตรงข้าม ถ้าคนยังมีทิวฐิแบบเดิม ทุกอย่างจะขัดแย้งกันในตัว เพราะถ้าจะให้คนมีความสุข วัตถุประสงค์สามอย่างนั้นก็ต้องเสีย แต่ถ้าทำตามหลักที่ว่ามานี้ เมื่อบุคคลแต่ละคนมีความสุข ความสุขของบุคคลนั้นก็กลับไปช่วยหนุนวัตถุประสงค์สามข้อให้สำเร็จด้วย ทั้งให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสันติ ทั้งบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อน และอนุรักษ์ผืนโลกไว้ได้ วัตถุประสงค์ทั้งสามประการจะสำเร็จหมด

แต่ก็ต้องเตือนว่า จะสำเร็จแค่นี้ก็อยู่ที่ระดับของการพัฒนาตนและการเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม การประชุมนี้ไม่ได้กำหนดความมุ่งหมายเกี่ยวกับเรื่องความสุขของบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวแห่งวัตถุประสงค์ของการประชุมนี้ จึงขอเสนอแนะว่าการประชุมทำนองนี้ควรจะได้ยกเอาเรื่องอิสรภาพและความสุขของบุคคลขึ้นเป็นข้อพิจารณาด้วย

จริงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านถือว่า มนุษย์ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้ว จะกำจัดละโลก โกรธ หลงได้ทั้งหมด แต่มนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นไปตามลำดับเป็นขั้นต่อน

สำหรับคนทั่วไป คุณสมบัติสำคัญที่จะใช้วัดระดับการพัฒนา ก็คือการละความเห็นผิด ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในขั้นต้นๆ ของการพัฒนามนุษย์

ถ้าละความเห็นผิด โดยแก้ไขความเห็นให้ถูกต้องได้แล้ว ถึงจะยังไม่หมดโลภะ และโทสะ ยังมีความเห็นแก่ตัว ยังมีความโลภ มีความเกลียดโกรธชิงชังกันบ้าง ก็จะไม่มีพิษสงมากนัก จะเกิดเป็นปัญหาเฉพาะกรณีๆ และเป็นเรื่องชั่วคราวระยะสั้น แล้วก็หมดเรื่องไปเป็นเรื่องๆ ไม่รุนแรง ไม่ยึดเยื้อ ไม่กว้างไกล ไม่ยาวนาน เพราะไม่มีทิวฐิเป็นที่ยึดเกาะเกี่ยว แต่ถ้าโลภะ และโทสะนั้น มีทิวฐิคอยรับรองและเป็นฐานรองรับเป็นที่ยึดเกาะเกี่ยวแล้ว มันก็จะมีผลร้ายกว้างไกลและลึกล้ำยาวนานมาก

เพราะฉะนั้น ในการพัฒนามนุษย์ พระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงคุณสมบัติขั้นแรกว่าได้แก่การละความเห็นผิดได้ เมื่อแก้ไขความเห็นให้ถูกต้องแล้ว ถึงเขาจะยังมีโลภะ และโทสะ มันก็จะอ่อนกำลังลง และก่อผลร้ายในวงจำกัด ดังที่ท่านกล่าวถึงพระโสดาบันว่าละความเห็นผิดได้ แต่โลภะและโทสะเพียงแคเบาบางลง ยังไม่หมด นอกจากนี้ อิทธิพลของโลภะและโทสะนั้น ก็จะถูกกลบและถูกแปรผัน ภายใต้อพลังสร้างสรรค์ของแนวความคิดหรือทิวฐิที่ถูกต้อง ซึ่งก่อให้เกิดผลที่ดียิ่งมากมายแผ่ขยายออกไป

สร้างสรรค์อารยธรรมใหม่ ให้แก่ศตวรรษที่ ๒๑ เพื่อสันติสุขที่แท้และยั่งยืน บนฐานความคิดที่ถูกต้องสมบูรณ์

ช่วงนี้ก็เลยขอพูดแทรกเพิ่มขึ้นนิดหน่อยเป็นข้อสังเกต ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางศาสนาอยู่มาก คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์อย่างหนึ่ง และความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสังคมอย่างหนึ่ง

ในการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนานั้น ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์จะต้องมีเมตตา และปฏิบัติต่อกันด้วยความเห็นใจ ค่อยพูดค่อยจากัน ซึ่งจะ使人ต่างศาสนาอยู่กันได้ด้วยความเห็นใจไมตรี

แต่ในความสัมพันธ์กับสังคม มนุษย์ไม่สามารถที่จะไปต่อรองหรือผ่อนปรนกับสังคมได้ เช่นจะปรับสังคมให้เข้ากับตนไม่ได้ เรื่องนี้จะต้องแยกให้ถูกต้อง

มนุษย์กับมนุษย์ แม้ต่างศาสนาแล้วก็สัมพันธ์กันด้วยเมตตาไมตรี แต่กับสังคม มนุษย์จะต้องสัมพันธ์ด้วยปัญญา ต้องตรงไปหาตัวความจริง ที่ไม่เข้าใครออกใคร เพราะฉะนั้น การใช้ปัญญาจะต้องเป็นอิสระ มนุษย์จะโอนอ่อนผ่อนสังคมเข้ากับความต้องการของตัวเองไม่ได้ แต่จะต้องพุ่งตรงเข้าไปให้ถึงตัวความจริงของมัน ดังนั้น การแสวงปัญญาจึงต้องเอาความเป็นอิสระตามความเป็นจริงโดยไม่มีกรบีบคั้นกีดกันหรือโอนอ่อนผ่อนตาม แต่มนุษย์ที่ต่างศาสนา ก็สามารถพูดกันด้วยเมตตาไมตรี

ถ้ามนุษย์แยกทำที่ ๒ อย่าง คือทำที่ของมนุษย์ต่อมนุษย์ กับทำที่ของมนุษย์ต่อสัตว์หรือธรรมชาติออกจากกันได้ และปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็จะไม่มีปัญหา

ปัญหาในวงการศาสนาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ที่มีการขัดแย้งทะเลาะวิวาท ตลอดจนรบราฆ่าฟันทำลายกันก็เพราะความสับสนในเรื่องนี้ด้วย กล่าวคือ

คนพวกหนึ่งก็เลยเถิดไป ในแง่ที่ว่าตนเห็นอย่างไรก็จะบังคับให้เพื่อนมนุษย์ต้องเห็นอย่างนั้น คนอื่นจะต้องเห็นสัตว์ธรรมเหมือนตน

ส่วนอีกพวกหนึ่งก็สุดโต่งไปอีกทางหนึ่ง โดยบอกว่าให้ประสานสามัคคีกัน โดยให้ถือว่าสัตว์ธรรมหรือความจริงนั้นมีเหมือนกันทุกศาสนา เหมือนกับจะปรับสัตว์ธรรมให้มาเป็นตามที่มนุษย์ต้องการ ซึ่งเป็นไปไม่ได้

ตกลงว่า ทำที่ที่ถูกต้องก็คือมนุษย์อยู่กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา และมนุษย์อยู่กับสัตว์ธรรมด้วยปัญญา ถ้าทำอย่างนี้ก็ถูกต้องไม่มีปัญหา

เมื่อนำเอาทฤษฎีคือแนวความคิดที่ถูกต้องเข้ามาแล้ว แม้แต่วิทยาการต่างๆ ก็จะต้องดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง คือ

๑. เราจะมี**วิทยาศาสตร์** ทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ประยุกต์ พร้อมทั้งเทคโนโลยี ที่ไม่คิดจะพิชิตธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ แต่มุ่งรัฐธรรมชาติดำเนินตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นทัศนคติที่ช่วยให้มนุษย์เข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริง

๒. **สังคมศาสตร์**ทั้งหลาย ก็จะต้องอยู่บนฐานความคิดที่มองมนุษย์ไม่แบ่งแยก และไม่มุ่งแข่งขันหาพลังอำนาจที่จะข่มหรือครอบงำกัน แต่มองกันเป็นเพื่อนร่วมโลกร่วมกฎธรรมชาติ ที่มุ่งหน้าไปในทิศทางของความร่วมมือและประสานกลมกลืนกัน

๓. **มนุษยศาสตร์** ก็จะหันมาเน้นเกี่ยวกับความเพียรพยายามของมนุษย์ในการเข้าถึงคุณค่าสูงสุดแห่งความมีอิสรภาพที่เป็นภายในและการพัฒนาความเป็นมนุษย์ จะเสริมหนุนให้มนุษย์พัฒนาตน จนบรรลุอิสรภาพที่แท้จริง และกลับมาเป็นฐานที่ถูกต้องให้แก่ศาสตร์สองหมวดแรก ทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสังคมศาสตร์

มนุษย์ยุคปัจจุบันในศตวรรษที่ ๒๐ ได้สร้างปัญหาโดยสะสมกรรมต่างๆ ที่จะทำให้เกิดเป็นปัญหาโผล่ขึ้นต่อไปอย่างมากมายในศตวรรษที่ ๒๑ มนุษย์ศตวรรษที่ ๒๑ จึงจะประสบปัญหาที่เป็นมรดกในทางร้าย ที่อาจนำไปสู่ความพินาศ ที่มนุษย์รุ่นก่อนสร้างไว้ให้

ถ้ามนุษย์ปัจจุบันในศตวรรษที่ ๒๐ จะแก้ไขปัญหาเพื่อช่วยคนยุคต่อไป ให้ศตวรรษที่ ๒๑ เป็นศตวรรษแห่งสันติสุขซึ่งแก้ปัญหาได้สำเร็จ ก็จะต้องไม่สืบต่อกระแสแห่งปัญหานี้ โดยจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการกระทำทุกอย่าง ตลอดจนไปถึงความคิดจิตใจ โดยเฉพาะที่ปฏิญญาทั้งสามที่กล่าวมา

แนวความคิดหรือปฏิญญาที่เสนอมาทั้ง ๓ ประการนั้นเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบันนี้ที่ธรรมชาติแวดล้อมกำลังเสื่อมโทรมจนทำให้การพิชิตหรือเอาชนะจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความ

หมาย ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมชาติก็ร่อยหรอจนจะไม่มีให้เราผลาญหรือจัดการตามปรารถนาได้ต่อไป และในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง โลกก็แคบเข้า เพราะการสื่อสารคมนาคมรวดเร็วทั่วถึงจนผู้คนทั่วทั้งโลกกลายเป็นชุมชนอันหนึ่งอันเดียว

ในสภาพเช่นนี้ มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันด้วยดีให้ได้ ถึงเวลาที่จะต้องข้ามพ้นลัทธิแห่งการประนีประนอมเข้าสู่สังคมนิยมแห่งความประสานกลมกลืน

ทั้งหมดนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยการที่มนุษย์เข้าถึงอิสรภาพแท้จริง ที่ตนเองเป็นอยู่อย่างมีความสุขได้โดยขึ้นต่อสภาพแวดล้อมน้อยลง คือออกไปครอบงำจัดการเอาจากสิ่งแวดล้อมน้อยลง และหันไปเกื้อกูลให้มากขึ้น แล้วมนุษย์เองก็จะประสบความสำเร็จจากอิสรภาพที่แท้จริงนั้นด้วย

ขอจบปาฐกถาหรือการบรรยายเสนอแนวความคิดแก่ที่ประชุมเพียงเท่านี้

**A BUDDHIST SOLUTION
FOR THE TWENTY-FIRST
CENTURY**

A Buddhist Solution for the Twenty-first Century

This is the first time^{*} this century that an international religious assembly of such magnitude has been organized. During the interval of one hundred years since the last meeting of the Parliament, the world has undergone so many great changes. People say now we are already in the post-industrial Information Society, entering the Post-Cold War period.

With the end of the Cold War, the tension and fear resulting from the threat of confrontation between the two superpowers and a world divided into ideological camps seemed to dissolve along with it. This was around the end of the twentieth century. Many people felt that in the approaching twenty-first century, the human race would be blessed with a much more peaceful existence, that the world would live in peace.

But it soon became apparent that this was not to be. The threat of total annihilation through nuclear war seemed to have been averted, but although this posed a great danger to mankind, it was a danger that never actually came to a head. With the passing of this greater threat, it was replaced by one of lesser magnitude, but scattered over the planet in many areas. These were dangers which actually came to a head. The threat of the Cold War was a very definite, tangible one, a threat that could be focused on quite easily. Although it was a very dangerous

*

Address to the 1993 Parliament of the World's Religions in Chicago.

situation, it was nevertheless one which was very unlikely to actually develop into a full scale war. The wars that have since sprung up all over the globe are much more difficult to control. Even the threat of nuclear war, which seemed to have passed, is not gone by any means. In fact it poses an even greater threat than before because it is now much harder to control, nuclear weapons being scattered over a large number of countries, with very different backgrounds.

Although the ideological wars seem to have passed on, we now have more wars arising from racial and religious confrontation, which are much more passionate and brutal. Civil wars and racial confrontation are becoming more and more common all over the globe. In addition, terrorism is becoming both more common and more violent. The fact that the world has been made smaller through the development of information technology not only facilitates travel and communication, it also facilitates the spread of terrorism. Terrorism rides the media of communications technology, making travel no safer than before, and increasing the likelihood of danger in all countries. Terrorist activities are much easier to carry out because of the development of communications and travel.

This leads to the problem of immigration and refugees. People in most countries are now more suspicious of outsiders. Nationalistic, racial and religious wars have led to increased numbers of refugees, among whom may be terrorists infiltrating into the host country to undertake terrorist activities.

Hatred, discrimination, and mutual distrust is intensified by the struggle for natural resources. The avaricious competition to amass natural resources not only leads to strife within human society. These resources must be found within the natural environment, which gives

the problem a double edge. On one hand, there are problems with the environment, in the form of depletion of natural resources and destruction of the environment, which has been gradually intensifying through the increased competition for these resources, and on the other hand there is an intensification of mutual human destruction.

The environmental crisis and the shortage of natural resources began to become really clear only towards the end of this twentieth century. These problems are going to have a big effect on the people of the twenty-first century which we are now approaching. Twenty-first century man will inherit the fruits of twentieth century man's destruction of the environment. The enormous amount of natural resources on this planet, amassed over a period of hundreds of millions of years, have mostly been consumed by humanity in a period of only one or two hundred years.

All of these problems stem from the problem of hatred or violence perpetuated under the power of what we call in Buddhism *dosa*, or aversion, and *lobha*, desire or greed. These two forces, greed and hatred, are very important forces in the mind. With the development of technology, and in particular, so-called 'high technology', which deals with information and communications, greed and hatred have acquired much more effective tools.

Technology has become a tool of greed and hatred, and technological progress, in the form of industrial development, has been almost exclusively to their ends. Science, technology and the development of information and communications technology have been used to lull humanity into heedless consumption, dullness and intoxication in various forms, rather than for the development of the human being or quality of life. They have been used as tools for seeking

objects with which to nourish greed, and in so doing, have fired hatred through the contention and dispute over material wealth. In the destruction which results from racial and religious antagonism, hatred is already in abundance. This is further intensified by the influence of greed and the struggle for material resources.

Even forms of technology which are created for our benefit become tools for destruction. It is much easier for human beings to inflict destruction on each other. Take, for example, electricity: in the past, if an enemy wanted to put out all the lights in a city, they would have to go throughout the city, putting out the lights in each house. Now, simply by destroying the central power supply, the whole city would be thrown into darkness and almost all activities paralysed.

The influence of these two qualities, desire or contention for resources, and hatred or enmity, have caused many problems for human beings, both within themselves and within the environment. In order to really address these problems, it is necessary to bring these two forces under control.

Greed and hatred, which are natural conditions within the human mind, would be much easier to control, and would be much shorter lived, if it were not for the influence of a third condition, which in Buddhism we call '*diṭṭhi*', views and beliefs. Ideologies, religious beliefs and social values are all aspects of *diṭṭhi*. Whenever greed, anger and hatred are reinforced with beliefs and social values, they acquire a clearer direction, an impetus which channels them into much more destructive activities. Greed and hatred are maintained and prolonged by the influence of *diṭṭhi*, making them much harder to resolve.

Adherence to different ideologies and social values, be it conscious or otherwise, becomes *kamma* on a social scale, which is of

far-reaching effect, extending over long periods of time. Conversely, if there is right view, right belief, social values or ideologies which are right, greed and hatred will arise on a much lesser scale, and will be much easier to control, because they are not supported or encouraged.

In the present time we can see that greed and hatred are positively flourishing. They are supported or based on a powerful foundation of wrong views. In the preceding decades we experienced problems with ideologies. There were two major schools which had split the world into camps. Now the contention between these ideologies has petered out, but we have not resolved the problems of nationalism, racism and sectarianism. Ideology is in fact a kind of *ditṭhi*, and so we come back to the problem of *ditṭhi* or ideology to find a solution.

Briefly speaking, the beliefs that have held control over modern human civilization can be grouped into three main perceptions:

1. The perception that mankind is separate from nature, that mankind must control, conquer or manipulate nature according to his desires.

2. The perception that fellow human beings are not 'fellow human beings'. Rather than perceiving the common situations or experiences shared among all people, human beings have tended to focus on the differences between themselves.

3. The perception that happiness is dependent on an abundance of material possessions, that human beings will only find happiness through a wealth of material possessions with which to feed their desires.

The first perception is an attitude towards nature; the second perception is an attitude towards fellow human beings; the third perception is an understanding of the objective of life.

These three beliefs or perceptions have determined the direction of human development and undertaking. It is not difficult to see the role of these three views in the present time; people in the present time are almost entirely dominated by these perceptions. Being held under the power of these three perceptions, their resulting actions become *kamma* on the social level. That is, the development of human society is guided by the *kamma*, or actions, of human beings blinded by these three views or perceptions.

It must be stressed that when greed and hatred or anger are founded on or supported by views, be they religious, political or otherwise, they will be intensified and sustained, yielding a result that is far-reaching and long-lived. They will be very difficult to put right. If they are not addressed on the level of *ditthi* or view, it will be impossible to rectify hatred and greed.

Even the different sciences and branches of learning which have been responsible for the material progress of humanity in recent times, and on which modern civilization is founded, have unknowingly developed under the influence of these three perceptions or attitudes.

Broadly speaking, without going into a detailed analysis, we might say that the natural sciences have developed under the influence of people who had a tendency to aspire to conquering nature, who perceived human beings as separate from nature; the social sciences have developed under the influence of those who perceived not the similarities in human beings, but the differences, seeing human beings as divided into different groups, tending to look at society in terms of the struggle for power. Thirdly, the humanities have developed under the influence of those who see freedom, the goal of life, as an external condition, as the power to control other things, such as nature or fellow

human beings. This kind of freedom seeks to have power over external conditions, and as such influences the development of the natural and social sciences. When freedom is seen in this way, happiness is likewise perceived as being intimately related to the power to control external circumstances, which in turn can be used to satisfy personal human desires.

As I have already mentioned, as long as people are under the sway of these three beliefs or perceptions, there is no way that the problems in the world can be realistically solved.

In coming years the population of the world will continue to increase, the resources of the world will continue to dwindle, and the environment will continue to deteriorate. These three attitudes or beliefs will escalate these problems to more critical dimensions. While the population is increasing, and the natural resources of the world dwindling, human beings still perceive their happiness as dependent on sensual pleasures and material possessions. They still perceive freedom as the power to control external conditions, and fellow human beings as rivals and hostile groups. Human beings will be under more pressure to vie with each other for the possession of natural resources on a more violent scale. Under the mis-direction of these three wrong views, human beings have also developed the lifestyles that lead to the widespread of such life and social ills as drug abuses, violence, stress, mental illness, suicides, and AIDS. This is why I say that the people of the twenty-first century are going to have to receive the fruits of our actions in the twentieth century.

I would like to stress once more that in order to solve the problems of greed, hatred, selfishness and mutual destruction, they must be addressed on the level of views or attitudes. Greed and anger

must be allowed no footing or foundation on which to grow into uncontrollable proportions, giving results that are widespread and long-lived.

When we speak of views, we are coming into the domain of religion, because religion is view. For religion to be effective in addressing the problems of the world it must be based on good or right views, and must encourage the propagation of such views in the world. That is, religions should not encourage or teach in accordance with any of the three views or attitudes mentioned here.

In the present time, the developed countries are in agreement that the perception of mankind as separate from nature, and the desire to conquer nature, are not correct views. Those analysts who are examining environmental problems and looking for ways of achieving sustainable development stress that we must begin to look on human beings as part of nature, that human beings must learn to live peacefully with nature.

This is a very good sign, a sign that human beings are beginning to address the first of these three pernicious views, by learning to reconsider their relationship with nature. Although it is a beginning, it is not yet enough. The three views or attitudes I have mentioned are all interrelated, and all must be addressed in order to really solve the problem. It is not possible to really solve the problem by simply addressing one of these views. Such a solution would be insufficient, it would not be a complete solution.

One of the factors involved in the process of causing the problems we are presently experiencing is the way human beings look on each other. How do we look on other people? This is the second attitude which must be rectified.

Today all our different religions are meeting together, seeking a way to enable human beings to live together in peace and harmony and to relieve the suffering in the world. This is a very fine undertaking, a very timely effort, perhaps even a little overdue. But among religious circles it must be conceded that religions have had a major role in the appearance of many of the problems I have been speaking about. In the past religion has been one of the major causes for disunion and discord, and even not a few cases of war and atrocities. In order to really address these problems we must be bold enough to speak up, to be honest and to look within ourselves before we can really teach or appeal to others. We must turn around and search within our religions to find out the cause, the reason, that in the past people have killed each other and gone to war over religion. If we can find that point, then we can really address the problem.

Our meeting together today is a very auspicious sign. If we can look into these problems and see their causes, if we can together discuss them and see them within ourselves, this will be the beginning of a solution. The most important point for us to closely examine ourselves in, is how does our religion teach us to look on people of other faiths and different groups? Does it teach us to look on others with mutual respect, fraternity and concord, or does it teach us to look on others as inferior, as sinners or heathens, or even something which should be destroyed?

In the past, the larger proportion of religions has helped only select groups of people, fostering harmony and friendship within that group, but greeting others with hostility. This is why religion has been such a divisive force in human history, a catalyst for war and destruction.

Many teachings which were suitable for small groups of people are no longer effective in today's 'Global Village'. They are not up to the current situation. In the present time, material development has led us to a world that is linked over the whole planet, but religious teachings are still addressing the human situation in terms of small groups. As a result human beings are not yet ready to live together on a global level.

So it seems that personal human development is not commensurate with the physical world situation. Religions are not yet attuned to addressing the needs of people on a global level. Instead of being a factor for mutual peace and harmony in the world, we find that religions are a cause of more and more contention and strife, wars and bloodshed.

In this case, religions must re-appraise their role, they must re-examine their basic views and attitudes. Before religions are able to play a constructive role in human development, the foundation of views upon which they are based must be sound. Human beings must be encouraged to look on others on an equal basis, they must be encouraged to respect and accept each other, seeing each other with an attitude that is harmonious.

If it is not yet possible to look at others in this positive way, then we must at least address the negative situation, by teaching that to kill other human beings is a sin or an unskillful act. That is, to kill a human being, of no matter what description, denomination, race or group, is always a sin. Let us have this as a basic foundation, as a beginning.

It is very obvious in the present time that human beings are plagued with contention and conflict. Human life is characterized by competition and dissension. If we look into this deeply we will see that the reason that such values as human rights and religious tolerance are

so important in this age is because we do live in such an age of contention, where our thinking is divisive and factional. While we acknowledge that the concepts of human rights and religious tolerance are very important in the present time, and are very noble qualities, we must also recognize that this is so because the world is still under the influence of divisive ways of thinking. Human thought is still largely rooted in dualism. Human rights are our guarantee that while human beings are still under the influence of this divisive kind of thinking, they will be able to live together without destroying or exploiting each other.

The concept of human rights arose from a historical background of division, segregation and competition. Human rights are a necessary protection from aggression from other parties, an answer to a negative situation: when humanity is plagued by aggression and contention, it is necessary to devise some protection from aggression. Human rights have led to the establishment of laws and regulations devised to try to maintain harmony within human society. Within developed countries these qualities are very effective and as such are very useful to the global situation.

While human rights are useful within the environment of dissension, they are not very far reaching. They are only a compromise. Compromise is not capable of leading human beings to true unity and harmony. Compromise is a situation in which each side agrees to give in a little to the other in order to attain some mutual benefit. A quality of force or mental resignation is involved.

As long as human beings do not outgrow their old ways of thinking, it will be impossible to bring about true peace in the world. The concept of human rights is useful in an age of fighting and

contention, or when human thinking is divisive and separatist, but is not enough to lead humanity to true peace and harmony.

In essence, the concepts of human rights have three major flaws:

Firstly, the concepts themselves are flawed. They have resulted from a background and basic attitude of division and segregation, struggle and contention. This situation led to an attempt to assure self-preservation and protect mutual interests, which became human rights. Human rights must be obtained through demand.

Secondly, human rights are a convention, they are a purely human invention and do not exist as a natural condition. They are not 'natural rights'. Being a human invention, they do not have any firm and lasting foundation of truth. They must be supported by laws and they must be accepted by all parties in order to work. They are not lasting. If human rights are to be lasting and firm they must be connected to natural reality. In order for human rights to be founded on natural reality, human mentality must be developed to a stage where people are prepared to preserve human rights. Only in this way will human rights be sustainable.

This leads us to the third flaw of the concept of human rights, which is that it is a purely social convention, dealing with social behaviour. It does not consider the quality of mental motivation within the individual. Social behaviour must always be connected to mental motivation, which is both the instigator and the guiding influence of that behaviour. If the mental foundation is faulty, or there is not a good foundation within the mind, then instead of leading to a good result, the result will be more and more contention.

While we must acknowledge the needs of human rights activists, in order to understand the situation more clearly we must analyse the

quality of mind within the activists themselves. When we look into the mental motivations behind many, or even most, of the demands for human rights, we will find that they are often based on or influenced by aversion or resentment. As long as this aversion is within the mind, it will be very difficult to obtain a truly efficacious result from human rights activities, because the basic feeling behind them is not truly harmonious. Aversion is the inspiration which decides the direction of this activity, making the resulting behaviour too aggressive to obtain the required result, instead escalating the problem.

In order to really address this problem it is necessary to address the basic state of mind within each individual, which is a concern of human development.

From what I have said so far, it seems that it is necessary for us to proceed to a way of thinking, or a perception of human relations, which is more positive. That is, we must see human beings as neighbours, co-habitants of this world. We are all equal in the eyes of the natural laws, being equally subject to the laws of nature.

However, this in itself is not yet truly positive thinking. We must develop thinking which sees human beings as both equal and united. Why do I say both equal and united? There has been much talk of equality in recent times, but it tends to be a divisive or contentious kind of equality. This kind of perception of equality leads to the drive to compete for equal rights. It is an equality that is based on competition, suspicion and fear. In order to prevent the drive for equality from being divisive, there must be unity. Unity is the desire and inclination to live together. It is an attitude that leads to cohesion and alliance. Unity is not simply a compromise, it is not a compromise on competition, but is a development of cooperation into harmony.

Competition must be balanced by cooperation. It must be supported by what we call in Buddhism *mettā*, goodwill. This goodwill must be unlimited, unconditional, unsectarian. People have problems with goodwill or love. There may be love, but it is divisive, it is conditional, it is exclusive and discriminative. There is love for one's own group, but not for others. Love or goodwill must be spread everywhere, regardless of boundaries, towards all lives that exist together within the domain of the natural universe.

This does not mean that human beings can no longer preserve their unique traditions and cultures. Preservation of traditions and ethnic cultures can continue, based on the fact that people do have different backgrounds, different birthplaces. Adapting and fitting in to their native environments leads to harmony and well-being within that particular environment. Ethnic cultures can and should be preserved, being intermediate unitary stages toward the consummate global unity. Thus we have diversity within unity. Preservation of traditions must be done with wisdom and understanding, not with delusion or ignorance, through simply clinging to them.

If we practise correctly in regard to human development, the population will grow from small groups into a more global community, one which is harmonious both on the communal and global levels.

Well-developed human beings will be free of the quality we call in Buddhism *macchhariya*, covetousness or possessiveness, on five counts.

The five kinds of possessiveness are:

1. Possessiveness or avarice of locality and country.
2. Possessiveness or avarice of group or family, including ethnic and religious groups.

3. Possessiveness or avarice of material wealth.
4. Possessiveness or avarice of class or caste, including social standing, skin colour and so on.
5. Possessiveness or avarice of knowledge and learning, including intellectual achievements and attainments.

True human development is characterized by an absence of these five kinds of avarice, culminating in their complete abandoning. When gauging human development, the presence or absence of these five kinds of avarice should be taken into account.

The time has come for us to urgently do away with these five kinds of avarice in order to save the world from the threat of war and destruction. However, in the present time it seems that the opposite is the case. This is at odds with technological development, which has been for increased communication and interdependence. The basic mental attitude of people in the present time is one of aggressive competition, self-preservation and personal prosperity at the expense of others. As a result, human rights have become a tool for protecting personal interests and self-preservation. They serve to hold the world together while it lives under the domination of divisive thinking.

I have spoken about two important attitudes or views which have influenced human action in the present age: the antagonistic-type attitudes or perceptions that view life as a struggle against both fellow human beings and the natural world. The basic human attitude is one that seeks to conquer, both the natural world and fellow human beings. This kind of attitude is no longer viable. Human beings must learn to live harmoniously, both with each other and with the natural environment, with their fellow human beings and their fellow environment. We have these two 'friends', the human friend and the

environmental friend. They are not rivals or enemies which must be conquered, but friends with whom we should learn to live in harmony.

In order to really address these two views or attitudes, we must delve into the third basic attitude that has coloured human perception. If we cannot solve this third view, we will not be able to successfully deal with the first two. This third attitude is a perception of life on the personal level, the understanding of the basic meaning or objective of life.

Human beings aspire to freedom, but freedom has many different meanings. As I have already mentioned, the perception of freedom prevalent in modern civilization is of freedom from external limitations and restrictions, including the ability to control other people and the natural world. Seeing freedom in this way conditions the way we see other qualities in life, such as happiness. If we see freedom as the ability to control or manipulate other things, such as by amassing a wealth of material possessions or controlling nature, then we will feel that the more material possessions we have, the more happiness we will have.

This kind of perception has bogged down in the present time with the deterioration of the environment, and we find that the natural resources are no longer able to support the increasing population. It has led to a situation where we are forced to compromise. In much the same way as we are forced to compromise with each other, we are forced to compromise with nature. If humanity were to consume or seek happiness to the fullest extent, we would manipulate nature without restraint. But if we did so, the situation would be dangerous to us. As world resources are depleted and the environment is damaged, we ourselves are threatened, and so we must compromise. In order to allow nature to continue and allow ourselves to survive, we agree to forego

some of our personal pleasures. This kind of compromise is done out of necessity, we are not truly happy with it. It is a sacrifice made in order to survive. The reason we have reached this situation is because of our wrong attitude.

Simply speaking, for human beings to live happily there must be freedom on three levels.

The first freedom is the freedom to live with nature and the environment. We could call this physical freedom. This is freedom from want and deprivation, an adequate supply of the four basic necessities of life — food, clothing, shelter and medicine. This includes freedom from natural dangers, and the ability to deal with such problems when they do arise.

Secondly, in our relationship with fellow humans, we must have social freedom. That is, to be able to live safely together without being exploited by others.

However, these first two kinds of freedom will not be truly effective if they are not connected to the third kind of freedom, which is inner freedom, freedom on the personal level. Human development on the personal level is the most important kind of development, that which leads to inner freedom. What is inner freedom? Having physical and social freedom, people must learn how to live independently, to be happy and contented within themselves.

This is a happiness that is more independent of externals, no longer dependent on having to exploit nature or our fellow beings. We become more and more capable of finding contentment within our own minds and through our own wisdom. This ability to be contented without having to exploit nature or our fellow humans can be also called the ability to be contented independently of natural and social

conditions. With a more independent kind of happiness, social and physical freedom will be preserved and strengthened. Human beings will then have the best possible relationship with both the natural environment and human society. We will no longer feel the need to have to exploit our environment or our fellow human beings.

Internal freedom is the foundation or the guarantee on which social and physical freedom can be grounded. Conversely, without inner freedom, human happiness must be dependent on manipulation of the external environment and social exploitation. Physical and social freedom will not be feasible realities as long as there is such exploitation. At best, there must be compromise, a situation where people are forced to do something in order to preserve the state of the environment. If, however, there is inner freedom, it is very possible that a harmonious attitude to the external environment will be developed, and humanity will attain to true happiness, a happiness that is possessed of both harmony and balance.

Human beings possess a potential for a very high level of freedom, but because of the wrong view that happiness lies in material possessions and consumption of sense experiences, human happiness is very much tied to material objects. People these days find it impossible to experience contentment within themselves, forcing them to exploit both nature and their fellow man in order to find the happiness they hope for from outside. The more they do this the more problems arise. Not only do we not have any true freedom and happiness within our own lives, we lose our freedom on the physical and social levels. And so it turns out that the more material progress there is, the more do human beings lose their ability to experience happiness within themselves.

When people have a correct understanding of the meaning and objective of life and the nature of freedom and happiness, they will relate to the physical environment in a harmonious way. Any material possessions accruing to them will be an augmentation, rather than the crucial factor, of their happiness.

Ultimately, human development leads to freedom from the internal enemies, to minds that are completely freed of the oppressive influence of greed, hatred and delusion. When our minds are completely freed of mental defilements, we will also be freed of mental suffering, which is the main cause of human problems with the physical and social environment. When there is internal freedom, it is no longer necessary for us to exploit the external environment, we can instead live in a way that is truly beneficial to both the physical and social environments.

Our relationship with the natural environment should be a balanced one, one that avoids extremes. One extreme is to concentrate wholly on manipulating the external environment. The other extreme is to completely disregard the external environment.

It is worth noting that those who aspire to conquer nature and manipulate it to their needs tend to see nature as an entirely external object. When confronted with problems pertaining to internal human nature, such as when asked why they do not do something about selfishness and hatred, they tend to counter that these things are natural conditions for human beings. They feel that the internal nature should be left to operate unrestrained. Their perception of nature is incomplete and inconsistent. Aspiring to conquer only external nature, they do not consider that internal nature is also a natural condition which can be conquered.

On the other hand, to simply leave nature to wander as it will is also not right. The work of addressing environmental problems, seeing to the body's basic needs of food, clothing, shelter and medicine, are necessary duties.

For a correct relationship with nature, we must see our situation in a more profound way, seeing ourselves as part of the whole interrelated natural world, not as separate entities or owners or controllers of nature. If we see ourselves as part of nature, and see that changes in nature must also have an effect on us, this insight will have a constraining effect on our actions, giving the scope of our actions a clear definition, and preventing them from becoming too extreme one way or another. Whenever we are to interact with the natural environment, we will take into account the widest range of factors possible, enabling our actions to be most beneficial for all concerned, including the natural environment. A balance will be achieved. As long as we see ourselves within the overall natural process, we will be able to successfully act as a factor within that process. Our actions will be guided by wisdom and right view.

In the present time people are talking about sustainable development. It is said that the economy must be geared to the ecology. For the economy to be healthy, nature must also be healthy. This is a recognition of the necessity for compromise, as I have mentioned earlier. True success in this regard lies with people's ability to change their basic views on the objective of life and their concepts of happiness and freedom.

Here, we cannot overlook the dominant role of the mass media in inducing and influencing social values and the views of the general public. The media and all kinds of information technology can be of great

help to humanity in the solution of the current global problems and the development of human beings if their potential is directed toward encouraging the three fundamental skilful views along with their compatible social values, instead of their currently predominant expertise in inducing and intensifying greed, hatred, delusion and all manner of undesirable social values under the direction of the three ruinous views.

More fundamentally, although of less prominent influence than the mass media, education should not mean merely a preparation for jobs to serve the competitive system along the old ways of divisive thinking. Emphasis must be placed on its most important role of human development in which the encouragement of the three skilful attitudes or views serves as the guiding post. Through such education, right view can be established in society.

In the field of politics, democracy now rides triumphant. In reality, however, its merit is not yet beyond question and its saving power still doubtful. We can say in passing that so long as democracy is dominated by the three wrong views, it will not lead mankind to real peace and security. Its ideological foundation must be rectified before democracy can realize its ideal.

Today, there seems to be an attempt to pair or even identify democracy with capitalism, as in 'democracy and free market economy' and 'free market democracy.' It is doubtful whether democracy can be ultimately paired or identified with capitalism, or whether democracy paired or identified with capitalism is really good democracy. Capitalism and socialism, ostensibly two different and opposing systems, are both, in reality, united under materialism and are both founded on the three types of aggressive and divisive thinking. The collapse of communist

socialism does not spell the soundness of capitalism. On the contrary, it implies that, of the two predominant forms of materialism, as the failure of one has been witnessed, that of the other can be expected. Too obvious now are cries and complaints about the detrimental effects, social and environmental, of economic growth along the lines of industrial development under the capitalist economy. In order for democracy to be sound, it has to clear itself of such harmful elements and establish itself on a sound ideological foundation. Economics needs not only reformation or transformation, but a conversion in its theoretical foundation.

Generally speaking, it is necessary to pursue economic development concurrently with human development. Economic development must be balanced by human development, otherwise economic growth can be an illusion. In many cases economic growth is at the expense of nature, sometimes it is at the expense of one's neighbours, while sometimes it is at the expense of humanity, or human dignity. A simple example of this is in the profession of prostitution, where a human being agrees, or is forced, to sacrifice self-esteem for purely financial considerations. Economic growth is also illusory in that some countries with high economic growth have very low economic security. In this case, it might be better to have no economic growth in return for economic security.

The situation now is that in order to provide happiness for a small group of people, the larger group of people and the natural environment at large must suffer. Even if the whole of nature were destroyed in the process of seeking happiness, human beings would not find happiness. The Buddha once said that even a whole mountain of gold would not be enough to render a human being truly satisfied. Even

if people were to fight each other until the whole of society disintegrates, they would find no happiness. Everybody would be searching and struggling for happiness, but no-one would find it.

In this new age, where we share one global community, the old way of thinking, with its sectarianism and rival factions, is no longer suitable, no longer viable. It is not sufficient to enable the world to live in peace. Ethical systems in the modern world, such as restraint toward nature, religious tolerance and human rights, are reduced to an attempt to preserve or sustain the world, but they are merely a compromise. These must be supported by more positive ethical standards and a new way of thinking.

Buddhism teaches that:

1. Human beings are one element within the whole natural system of cause and effect, in which all elements play a part. All actions within it should therefore be harmonious and beneficial to that system.

2. All beings, both human and animal, are co-dwellers within this system of natural laws. All living beings desire happiness and shun suffering, and all are afraid to die. They are all the same in this, equal and sharing, there being no distinction or segregation before the natural laws. It is not good to destroy living beings of any description. Buddhism encourages universal love, harmony, mutual help and unity.

3. The finest and noblest kind of life is that which is endowed with freedom, and this is true happiness. Over and above external freedom, which is related to the natural environment and the four necessities of life, and freedom from social harassment, the highest level of freedom is the inner level, which results from inner development, mental and intellectual maturity. This leads to more and more independent happiness and contentment, which in turn enables us to

relate to our external environment and social situation in a much more constructive way.

Here I would like to stress once more that initially we must depend on our natural and social environment, so that the first two kinds of freedom are very necessary as the favourable conditions on which to develop inner freedom. Inner freedom, in turn, is the foundation on which physical and social freedom are based, and it is their guarantee. If human beings develop themselves and achieve more of this inner freedom, it will no longer be necessary for them to demand freedom from the external environment. Instead, positive ethical values will be developed. Without having to compromise, there will be harmony.

In such a situation, economic growth will be balanced by human development, which is in accordance with the objective of our meeting together as the Parliament of World Religions, with its purpose of supporting *'future collaboration and action together for peace, the relief of suffering, and the preservation of the planet'*.

If we adhere to our old views and perceptions, our striving for happiness will be of the kind that ruins these three noble objectives. On the other hand, if we turn to the skilful harmonious views and encourage the development of happiness within, this inner happiness will help to successfully bring about our three objectives: living together in peace, the relief of human suffering, and the preservation of the planet. These are all directly related to personal human development and the achievement of true inner freedom. I would accordingly like to suggest here that the objectives of real freedom and happiness of the individual be specified as themes of such meeting as this one.

In Buddhism we say that a human being who has reached the highest level of development will have completely destroyed inner greed, hatred and delusion. However, human beings must be trained in stages. For people in general, the quality which is the surest gauge of development is the absence of wrong view, which is of utmost importance in the initial stages of human development. If wrong view can be given up and right view developed, then even though greed and hatred still exist, even though there is still some selfishness, they will, as I mentioned at the beginning of this talk, be on a much weaker scale, arising only momentarily. They will not persist on into long-term and widespread scales, because they are not supported by or founded on *ditṭhi*, views. Conversely, if greed and hatred find a support in views, they will have much more intense and far reaching effects. This is why the Buddhist system of human development stresses the elimination of wrong view.

I would like to insert an observation here regarding human relations in regard to religions. Having many religions together on one planet, it is necessary for our relations to be guided by goodwill and understanding, to be able to talk together with reason. Through this mutual respect and understanding, the different religions can live together. However, in our relationship to the truth, or reality, it is not possible for human beings to negotiate with nature, to bring it over to their side. We must clearly distinguish these two different kinds of relationship. Among ourselves, human beings can relate with goodwill and dialogue, but in our relationship with nature or reality, we must work through wisdom, we must adhere to the truth. It is the use of wisdom which leads to freedom. We should not make compromises with reality, but should instead really try to understand it. In order to

understand reality there should be unrestricted opportunity to investigate it with reason.

If we understand this matter there will be no problem. Problems are arising in religious circles in the present time because of confusion on this matter. For example, one group or faith goes to one extreme: they try to force their view of reality onto the rest of humanity, and they are not happy until they have converted everyone else to their view. Others, in an effort to create more harmony, say that reality is the same in all religions, that all religions teach the same truth. They turn reality into a quality that human beings can negotiate, which is impossible. The proper attitude here is for human beings to relate to each other with goodwill, and to relate to reality with wisdom.

When right view is incorporated, even into sciences and branches of learning, all those branches of learning will be well-based. For example, the physical sciences, applied science and technology would have a relationship with nature that is characterized by a pure desire for knowledge, rather than a desire to exploit nature. This attitude will in itself help to achieve freedom.

Secondly, the social sciences will not look at mankind, with a specialist reductionistic view of human society disconnected from nature, as a collection of scattered factions caught up in a struggle for power, but will instead see them as friends or fellow citizens of the natural world.

Thirdly, the humanities will concern themselves with the human effort to realize the highest quality possible for a human being, which is inner freedom. This will in turn become a foundation for the proper development of the natural and social sciences.

Human beings in the twentieth century have created much bad *kamma*, which is going to exert an influence on humanity of the twenty-first century. The citizens of the twenty-first century are going to have to deal with problems which are the legacy of the twentieth century. In order to help solve these problems and ensure that the twenty-first century will be a safe one, we must discuss ways of addressing the problems right now. We must adapt our own actions and behaviour. If we can adapt our views as I have mentioned here, there is a possibility that we will be able to solve these problems successfully.

The three views I have offered here are particularly relevant to our time and age, when the natural environment is in such a state of deterioration and the natural resources depleted. The human social world is getting smaller and smaller, now becoming a global community. The time has come to learn to live together, and this will only be possible when human beings are able to develop the freedom that is not dependent on the external environment, and instead learn to help and support the external environment. In this way human beings will be able to experience the taste of true freedom and true happiness.